

Hitelemző beszédek. I. kötet. A hitről, II. A parancsokról.
 III. A malasztról és eszközeiről. Irta *Melcher Alajos*.
 Többek közreműködésével ford. *Dr. Kiss János*. 3 nagy
 kötet. Az egész mű ára füzve 5 frt 40 kr., díszes vászon-
 kötésben 6 frt 60 kr.

Ifjúsági iratok:

Ifjúság könyve. (16 r., 264 l.) Budapest, 1893. Ára kötve 1 frt.
Ifjúsági olvasmányok. (16 r., 256 l.) Budapest, 1893. Ára
 kötve 1 frt.
Az ifjúság öröme. Mulattató és tanulságos ifjúsági olvasmá-
 nyok kath. fiú- és leánygyermek számára. I. kötet.
 (16 r., 254 l.) Budapest, 1887. Egyszerű kiadás, félvászon-
 kötésben 80 kr.
 — finom kiadás, vászon díszkötésben 1 frt 20 kr.
 — II. kötet. (16 r., 202 l.) Budapest, 1888. Egyszerű kiadás,
 félvászonkötésben 80 kr.
 — finom kiadás, vászon díszkötésben 1 frt 20 kr.
 — III. kötet (16 r., 213 l.) Budapest, 1889. Egyszerű kiadás,
 félvászonkötésben 80 kr.
 — finom kiadás, vászon díszkötésben 1 frt 20 kr.
 — IV. kötet. (16 r., 254 l.) Budapest, 1890. Egyszerű kiadás,
 félvászonkötésben 80 kr.
 — finom kiadás, vászon díszkötésben 1 frt 20 kr.
 — V. kötet. (16 r.; 224 l.) Budapest, 1891. Egyszerű kiadás,
 félvászonkötésben 80 kr.
 — finom kiadás, vászon díszkötésben 1 frt 20 kr.
Hasznos olvasmányok az ifjúság számára. (16 r., 264 l.) Buda-
 pest, 1894. Ára díszes kötésben 1 frt
Szabad órákra. A katolikus ifjúság számára. (8 r., 263 l.)
 Budapest, 1892. Ára kötve 1 frt.
Demény Dezső. Vallásosság és kincsvágy. Ifjúsági elbeszélés
 Mexikó meghódítása idejéből. (16 r., 223 l.) Budapest,
 1892. Ára kötve 1 frt
Szabó Imre. A falu őrangyala. II. kiadás. (16 r., 197 l.)
 Budapest, 1893. Ára kötve 70 kr.
A száműzött leánya. (16 r., 386 l.) Eger, 1871. Füzve 20 kr.
Seeburg József. Egyiptomi József. A mi kedves Üdvözítőnk
 Jézus Krisztusnak megragadó előképe. A föld esztergomi
 hatóság jóváhagyásával. (4 r., 27 l. és 12 színnyomatú kép.)
 Regensburg, 1881. Ára kötve 1 frt.
Lady Fullerton Georgina. Laurencia. Elbeszélés a japán élet-
 ből. Dr. Hutter Frigyes németje után ford. az eszterg.
 papnövendékek magyar egyházirodalmi iskolája. (8 r., 224 l.)
 Budapest, 1892. Ára díszes kötésben 1 frt 20 kr.

Budapest, 1894. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYANAK FELOLVASÓ ÜLÉSEIBŐL.

6. SZÁM.

A KERESZTÉNYSÉG NYOMAI

MAGYARORSZÁG MAI TERÜLETÉN A HONFOGALÁS ELŐTT.

HUMMER NÁNDOR

RENDES TAGTÓL.

Felolvastatt a tud. és irod. osztály 1894. április 13-án tartott ülésében.

Külön lenyomat a „Katholikus Szemle” 1894-iki IV. füzetéből.

== Ára 60 krajczár. ==

BUDAPEST, 1894.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

1075

A KÉRESZTÉNYSÉG NYOMAI

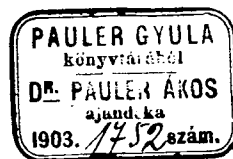
MAGYARORSZÁG MAI TERÜLETÉN

A HONFOGLALÁS ELŐTT.

*

HUMMER NÁNDOR

RENDES TAGTÓL.

Felolvasatott a tud. és irod. osztály 1894. április 13-ikán tartott ülésében.

BUDAPEST, 1894.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

C 20763

Abból a rengeteg történeti eseményből, mely a kereszténység első százada és az azt követő IX-dik század, igazában a magyaroknak a mai hazában való betelepítése közt végbemegy, s melyről egykorú római és görög írók tudósításait a XI. és XII. század nyugati tudakossága össze-vissza kuszálja, — én csupán három század viselt dolgait teszem tanulmányom tárgyává. Annak a három századnak eseményeit, melyek a magyarok honfoglalásához közelébb esnek. Nem könnyebbségből teszem; az időbb eső három század a keményebb dió még abból a szempontból véve is, amelyről értekezésem czime szól. De tanulmányom tárgya és korának megválasztásában vezetett különösen azon czél, hogy az Osztály által megirandó műnek, a magyar kereszténység történetének, szerény dolgozatom összekötő kapcsa legyen, s a mai hazánk földjén felvirágzó kereszténység ama műben folytatását találja. A római provinciák történeti életéről elég hű tudósítások maradtak reánk, a kolóniák és a municzípiumok népességi viszonyait, a vallások kultuszát s ezek között a kereszténység terjeszkedéseinek első jeleit úgy ahogy hézagosan, de történeti hűségben ismerjük. Másképp állunk abban a korban, mikor a népek élet-halál harca az úgynevezett

népvándorlás korában megkezdte a maga rémes munkáját. Ami irott és épített emlék volt, azt a barbár nem hagyta meg, elpusztította; — a tudósítások messziről jönnek, nem szemtanuk írnak, homályos és kuszált, egyoldalú és elfogult a VI., VII., VIII. század történetírása. — Amíg tehát hazánk mai területén a római provinciák virágzása korában a történeti igazságot meg lehet írni, azt a népvándorlás hordáitól gyötört időben keresni kell. Ebben rejlik a kérdés nehezebb oldala.

I.

Theophylactus¹⁾ a Kr. u. hatodik század egyik legjobban értesült írója, ki a bizancki császárság udvarában előkelő tudós hírében állott, 553 évről azt írja, hogy a császárság újabb küzdelemre készüljön, új ellenség jelent meg a birodalom határain. S csakugyan *Sarosius* alán fejedelem ajánlatával megjelen Konstantinápolyban egy követtség, mely magát avarnak mondja; félve nézik a főváros utczáin, ruházatuk a hunok viseletére emlékeztette az udvari hivatalnokokat, hajfonatuk különös tekercese eszökbé juttatá a száguldó hunt, ki félelmes fegyverét vakmerő bátorsággal kezelte. De a félelem rémületté változott, midőn a nép meghallotta, hogy ezen követtség vezetője: Kandik az agg Justinianus császár előtt milyen elbizakodott hangon s mennyi megvetéssel a rómaiak iránt, kért a császártól ura a kagán és népe számára földet és pénzt s cserébe ígért védelmet a birodalomnak ellenségei ellen.

Úgy látszik, hogy Ázsia népeinek azon nagy tömegében, melyből a hun, az avar s később a magyar is kivált, a hagyomány nagyon élénk színekben festhető a haldokló két római birodalom állapotát. A megvetés, a hang, mely-

¹⁾ Gyűjt. kiad. VII. 8.

lyel a barbár a rómaiáról beszél, lenézi az elpuhultat, ki elfelejté, hogyan kell a fegyverrel bánni. Kandik sem beszélt más hangon az öreg császárral; volt is sikere: Justinianus elküldi követeit az avarok kagánjához s megköti akarva-nem akarva vele a szövetséget. Ezt a császárság kitünően szervezett diplomacziája tanácsolta, az a diplomacia, melynek köszönhető a keleti császárság; hogy a népvándorlás áradata el nem sodorta, — mert ötszázadon át e diplomacia védte a keleti birodalmat, nem polgárainak fegyvere.

Az első történeti adat tehát, a beköszöntő, rávall az Európa színpadán később fellépő avarra. E követelő módor sajátjuk, ezzel akar czélt érni 562-ben egy újabb követtségük s röviddel utána 564-ben egy harmadik követtség. Justinianus ekkor már nem élt, a fiatal II. Justinus a követelőket daczosan elutasítja. S ezzel vége szakad az avar-római szövetségnek; mindössze hat évig tartott. Nem szólnak azonban egykorú írók arról, hogy az avarok a meg nem szokott elutasító modort megboszulták volna. Úgy látszik, hogy nem a kagán nevében jártak az utóbbiak a császári udvarban, hanem csak kevesek kalandor módra tettek próbát. Legalább erre enged következtetni, hogy a sértést nem torolták meg. S hogy feltevésünk valószínű, *Paulus Diaconus*, a longobardok történetének kitünő írója, ki ugyan a jelzett események után kétszáz évvel később élt, de ki dédatyja a longobard költözködéssel Itáliába került író hagyományai nyomán beszélhetett, — megerősíti. — 564 körül az avarok kagánja, nagyfejedelme Baján volt. A népvándorlás rettegett hőseivel, Attilával, Odoakerrel, Alboinnal hasonmás alakja a népforrongás elvadult korszakának. Megfélelmíthetlen, vakmerő, zsarnok s vállalkozó kalandor történeti szereplése kezdetén, valóságos Attila — s hatalma tetőpontján engedékeny,

eskütartó és a műveltebb népek szövetségét kereső, akár csak Alboin. Alig is lehetne tagadni, hogy Baján férfikora delén nem Alboint vallotta mesterének a korában divó uralkodás mesterségének kitanulásában. A longobard főnökek a két római birodalom fondorlatai között erős iskolát kellett kijárnia, míg népét Itáliába vezetve, az olaszok mai földjére rányomta százados időkig ottani uralkodásának bélyegét. — A két főnök 565-ben találkozott is. Baján mitsém adott az 553-ban megkötött római szövetségre. Örökké nyugtalankodó harczosaival fölkerelkedik a Fekete tenger partjai mellől s mint a nyári fergeteg ráront a Kárpátok északi lejtőin tanyázó szlávok megszámlálhatlan sokaságára. Rombolva, pusztítva vonul fel észak-nyugat felé az avar erő, a Kárpátok gerincze ad útjának irányt, arra csap, amerre az hajlik s összetiporva a meghunyászkodó szlávok törzseit, a Kárpátok északnyugati lejtőin egyszerre szemben áll a szétszórt szlávok protektorával, a frank Sigisberttel, ki a megrémült szlávok segítségére sietett frankjaival. Egyet villog Baján kezében a kard, az avar egyszer támad s Sigisbert seregével tönkre van téve: a legyőzött úgy tesz, ahogyan a rómaiak szoktak tenni: szövetséget kér Bajántól s a győző megköti vele azt. Ez 565-ben történt. E vállalat volt oka, hogy Baján — ha talán ő küldte volna követeit a keleti császárhoz — nem torolta meg a kapott sérelmet. Volt azonban e vállalatnak igen fontos következménye: az avar-longobard szövetség, mely nagy változásokat s ethnografiai bonyodalmakat idézett elő a Kárpátok alján, a Duna-Tisza közén. A hiteles tudósítást e szövetségről is Paulus Diaconus hagyta reánk¹⁾; hitelt érdemel, dédatyja szemtanúja az eseményeknek. Tárgyamhoz tartozik, szólnom kell róla.

¹⁾ I. 27.

Baján szövetségese Sigisbert útján ismerked meg Alboinnal, a VI-dik század, s az egész népvándorlás korának igazi lovagjával, ki longobardjaival az időtájt a mai Dunántuli részeken, a Dráva északi partjain tanyázott. Lovagnak neveztem Alboint, anakronizmus a középkori felfogáshoz viszonyítva, s mégis lovagnak nevezem. Mert van valami kedvesen megnyugtató a vérengzés folytonos tusáiban, abban a szép epizódban, melynek tárgya az ifjú longobard királyi Alboin és a gepid királyleány Rosamunda szerelme. Mikor Alboin, a deli ifjú, válogatott negyven társával a longobardokkal örökös harczban álló gepid király Turisend udvarába megy s ott meglátva Rosamundot, lánggra gyúl s birásáért mindent elkövet, — e história a középkor derültebb korszakaira emlékeztető lovagi kaland. Emberi vonás oly korból, amelyben az ritkán nyilvánul. — A gepidák a mai Erdélyt, Romániát és a Tiszavidéket lakták, szövetségben éltek ezen időben a rómaiakkal, kik igen ügyesen ki tudták használni a birodalmuk határain lakó népek vitézségét saját gyávaságuk palástolására; de ügyesek voltak abban is szítani az ellenségeskedést az északi végeken lakó longobardok és gepidák között, hogy egymást örökösen szemmel tartva, ne gondoljanak a római birodalmak egyike vagy másikába való beütésre. — A római felfogás elérte célját. Alboinnak helyzete, a római segítségre támaszkodó gepidákkal szemben, türehetetlen volt. Kapóra jött egy hatalmas nép, vakmerő kagánjával az élén, kinek vitézségéről, vakmerő csatáiról s északi nagy hódításairól elérkezett már a hír a Duna tájaira, ki népével céltalan barangol s csak a dúló csaták állítják meg útjában. A hatalmas Bajánról beszélt a hír, de szólhatott róla Sigisbert is, Alboin sógora.

Alboin és Baján szövetségkötésének részleteit Pau-

lus Diaconus őrzé meg számunkra.¹⁾ Az avar és longobard egymást támogatják vállalataikban, különösen a gepidák elleni harcban s e szolgálataikért megkapják a longobardok marháinak egy tizedét, a zsákmánynak felét és a gepidák által elfoglalt tartományokat. — Így szól a kötés. Alboin a szövetség értelmi szerzője, nem is gondol arra, hogy a szövetségeseket a gepidák római támogatással legyőzhetik. Szövetséges társának: Bajánnak legyőzhetetlen a hire, s Alboin ebbe veti reményét. És nem csalódott. A keleti császári udvar finom diplomaciája neszét vette a hatalmas főnök szövetségének s tette azt, amit a politikai opportunitás ajánlott; abban hagyta a gepidákkal szőtt baráti viszonyt, nem akarta magára haragítani Bajánt, — akiről föltette, hogy valamennyin felülkerekedik. Úgy is történt. 566-ban²⁾ zúdult egymásra a gepida, avar-longobard néptömeg. A hézagos tudósításból nem vehető ki, hogy e népcsatának színtere mai hazánk mely vidékén lehetett. Csak a népek elhelyezkedéséből következtethetünk, hogy hol lehetett a rettenetes összeütközés. — Alboinné volt a mai dunántúli rész, — a gepidáké a Tiszától keletre eső tájak, be egészen a mai Moldváig. A Duna-Tisza köze még a rómaiak idejéből megtarthatta sajátosság jellegét: küzdőtere volt a népvándorlás népeinek, erre pompás területe is feljogosította. Lovas népek erejük kifejtésére hatalmasabb területet alig találhattak. Nagyon valószínű, hogy a jelzett csata helye a Duna-Tisza köze volt. A gepidák semmiesetre nem voltak a támadók; az avar-longobard szövetség félelmes volt, a gepidák előre látták hatalmuk alkonyát. A gepida király Kunimund tehát a Dunát nem léphette át, — hanem megtette azt Baján, a szövetség lelke, s Alboin a szerzője. Az átkelés megint csak ott lehetett, ahol a Duna az

¹⁾ Muratoriusnál. I. 435. — ²⁾ U. o.

avar lovasoknak kevés munkát adhatott, a mai Csepelsziget tájékán, erre felé keltek át régente a hunok, s később a magyarok. A stratégiai felvonuló utaknak van a legrégebbi históriájuk!

Kecskemét, N.-Körös, Szeged, Baja tájain nap-nap után bukkannak régi temetőhelyre, népvándorláskori sírokra, s a tudós archeologusok következetesen készek a meghatározással: hun temető. Lehet! De lehet e helyek mindenike borzalmas sírja az 566 évi gepida-avar-longobard népek hőseinek. Amint hogy ez valószínűbb is.

A népcsatában Baján és Alboin maradt a győztes, a gepida nép szétveretett, királyuk Kunimund igazi hősként ott maradt a csatamezőn élettelenül.

Elérkezett tehát az ideje, hogy a szövetséges társak a kötés értelmében osztozkodjanak. Az osztozás megtörtént, s e zaklatott föld újabb népformációnak volt tanúja. Bajáné lett a mai Moldova, Románia s Magyarorszag. És Alboin a lovag? Első sorban lelke vad szenvedélyének hódolt, ivókupát készítettett gyűlölt ellenségének, Kunimund király koponyájából, s gondoskodott róla, hogy véréből származó fejedelmi társai ezt örökül kapják. Erről mondja Paulus Diaconus, hogy Ratchis fejedelem 790-körül az ő jelenlétében mutogató vendégeinek.¹⁾ Azután népével felkerekedik, Narses hívó szava után indul, elhagyja Pannonia elszegényedett földjét s levonul 568-ban Itália gazdag völgyeibe, hogy újabb hősi tettek által századokon át tárgya legyen a germán költészetnek, a germán dalnak, mely róla, szerelméről s hőstetteiről Nagy Károly korában is zengett.

II.

Az avarok betelepülése hazánk mai területére sok mindent bizonyít. Többi között nyilvánvaló lesz a hadak

¹⁾ U. o.

útja, hogy a népvándorlás hódítói merre jártak. Baján nem erőszakolta a Duna folyása mentén való nyugatra hatolást, fölfelé tört északkeletre, az az út járt út volt már, a germánok vágták csapását. A déli veszélyesebb volt; a bizanczi császárság karjai messze nyultak, e karok gyengék voltak ugyan éppen akkortájt, de feshélyezhetek oly hatalmat, amilyen Bajáné volt, mely sikereken alapult. Harczi sikerei pedig veszélyeztetve lettek volna azon szövetségek által, melyeket a bizanczi császár ellene létesít. De veszélyeztetve volt hatalma a császári birodalom szomszédsága által is. Baján a nyugati népek fejlettségét, mondjuk műveltségét, olyannak ismerhette, amilyenek Bizanczban látta. Ami leginkább szembe tűnhetett egy barbár fejedelemnek, az a görögök gyávasága, a harctól való félelem, a fogyasztékos erő, bátorság s a rabszolgai meghunyászkodás. Ezt Baján mind a keresztény népek jelleméül tekinthette, méltán félthette tehát harcziás népét, nehogy ez sokat tanuljon a görögöktől. Ment hát oly vidék felé, ahol kevesebb volt a veszély, ment északra. Itt aztán csakugyan nem akadt keresztényekre.

A VI. század végső tizedében a bizanczi császárság közetlen területe volt a kereszténység legkeletibb pozíciója. A fekete tenger környéke, a Kaukaszus déli lejtői, a kereszténység elterjedésének végpontja észak-kelet-felé. A Balkán-félsziget az a része, ahol a Haemus húzódik nyugat-kelet irányban, határvonal, melytől északra keresztények nem laktak. Ezekből látszik, hogy a keleti római császárság korántsem töltötte be azon hivatást, melyet neki geográfiai fekvése, hatalmának organizmusa, gazdagsága a művészet és irodalom kincseiben, kijelöltek. Nem tesz úgy, mint a frankokban megújult római császárság, mely a keresztény eszmék, a hit, a vallás terjesztésével növelve saját hatalmát, a közműveltségnek tett nagy

szolgálatokat. A bizancziak a kultura terjesztése helyett érdek-szövetségeket kötnek a birodalom határai mentén kóválygó pogány törzsekkel, keresztény missiók helyett állandó hivatalt állítanak fel, hogy ez figyelemmel kísérje a fel-feltűnő népvándorlási hatalmakat. Háborítlan nyugatlomban terjeszkedik tehát a Pontus Euxinus partjaitól fel a határt nem érő messzeségbe a pogányság rengeteg tömege, s ebben különösen a szlávok. A Volgától a Balti tengerig, innen az Elbeig s le a Kárpátok gerinczeig terjed e lomha tömeg, mely pogányságának legridegebb, emberietlen szokásai között mint egy alvó szörnyeteg teped. Ezen tömeget ébreszti életre Baján, az avarok kagánja. Az érmetszés használt; a szlávság aggresszív föllépése Baján hadi útjának következménye s ilyen tekintetben történeti érdekű.

A Duna-Tisza vidékeire települő avarok igazi székhelye mai hazánk volt; hatalmuk azonban kiterjedt arra a roppant területre, mely a Don folyó — Balti tenger, Elba — Ens folyók s a déli Duna között elterül. És ennek a rengeteg világnak urai az avarok maroknyi népe voltak. Büdinger¹⁾ Mauricius Strategikonja nyomán mondja, hogy az avar nép, a keleti vándornépek módjára, törzsek és nemzetségekből áll; Theophylactus²⁾ pedig értesít, hogy a *chun* és *var* törzs nem számlál többet 20000-nél, — a velök egyesült *tami* és *koczager* törzs pedig 10000-et. — Harmincezer harczosra becsüli tehát a bizanczi hivatalos nyilvántartás az avarok erejét, — maga a nép (asszony, gyermek s öregek) lehetett háromszor annyi. — Csekély szám ahhoz a nagy hatalomhoz képest, melyet e nép a VI. század végén feltüntet; de lovas és pedig nomád lovas levén, kevés idő alatt erejét nagy vidék

¹⁾ Österreichische Geschichte. 63. 4. jegyzet.

²⁾ Büdingernél i. h. 2. 3. jegyzet.

érezhette. S így is volt. Aztán vagyona sem a földbirtokból állott; az Alboinnal kötött szerződés nem föld vagy kincsek átadásáról szól, hanem a lábas jószág feléről: a legelő nyájak voltak tehát az avarnak vagyona. Van adatkunk, amely az avar személyéről is szól; ezt az adatot az utókor számára a szlávok legrégebbi krónikása, a XII. század első felében a kiewi kolostorok egyikében élt aggszerzetes, a középkori krónikások őse: Nestor őrizte meg. Ő mondja, hogy az *obrik* — t. i. avarok — magas termetűek és büszkék, — hozzá teszi — az Isten el is pusztította őket, a közmondás is azt mondja: elvesztek mint az obrik, hirök-hamvuk sem maradt.¹⁾

Ez volt hát az a nép, melynek az isteni gondviselés azt a hivatást tűzte ki, hogy a mai magyar földön utolsó pogány legyen, jobban mondva átmenetet képezzen a pogányság és a kereszténység között. Ez utóbbi állításom a történelmi igazságnak inkább megfelel.

De ezen történelmi igazság azt is megkívánja, hogy beszámoljunk azon népekről, kik a mai magyar hazában az avarok hatalma alatt léteztek.

S itt tüstént előtérbe nyomul a legérdekesebb történelmi jelenség: a szlávok költözködése. Ha igaz az, amit Montesquieux mond, hogy minden állam csak azon az alapon fejlődhetik, amelyen keletkezett, — ezen mintára lehetne szabni azt is, hogy minden nép történelmi életének egész szakán olyan, amilyen volt fellépése kezdetén. Nincs terem a szláv népet jellemezni, megtették sokan; vesszük olyannak, aminő, — de jellemének fő vonása: — a ravaszság, a kieszt alattomoság s a kettő okozta előnyök kihasználása, — pompásan mutatkozik történelmi élete kezdetén. A fenn érintett történelmi hipotézis rajtok való igazában teljesül.

¹⁾ Schaffarik, Slavische Altherthümer. II. 59.

Amint előbb említém, az észak kiterjedt síkjain lomhán nyugvó szlávorságot Baján rázta fel. S alig, hogy ő Alboinnal megkötötte híres szövetségét, nyomában vannak a szlávok. Ne gondoljuk azonban, hogy karddal, vitézséggel indulnak hírt, hazát keresni, avagy hősiés kalandokra, — nem; élnek az alkalommal, felhasználják azt a nagy rémületet, mely Európa azon tájait a rettegett avarok beütésével eltöltötte, oda tapadnak Baján hadaihoz, avagy azoknak nyomain titkon becsúsznak abba az övbe, mely a mai Magyarországot szlávorsággal veszi körül. A történelem egyik legismeretlenebb része ezen szláv beköltözés. De maguk a szláv írók sem valami lelkesen írnak a szlávok költözködéséről. A legkiválóbbakat használok közülök: *Schaffarikot*¹⁾, *Krek Gregort*²⁾ *Palackyt*³⁾, de nem látom az írókat, kit nemzetének vitézsége lángra gyújtana, kit nemzeti hőseinek fényes tettei azok dicsőítésére lelkesítenének. — A dicsőítésnek a szlávok országfoglalásaiban nincs tárgya. Egyszerű az egész. — Az avar had elvonul, nyomán mennek; a germán népek üres tért hagynak az Elbe mentén, azt megszállják, — azután lefelé jönnek a mai Cseh-Morvaországba, letelepülnek Avaria hegyesebb vidékein, a mai hazánk északi részén, — megkerülik a régi Pannoniát, — csoportokban alattvalói lesznek az avaroknak, majd örömmel fogadják Heraklius császár meghívását s két törzsük: a szerb és a horvát, állást foglal körülbelül azokon a helyeken, ahol főtömegük ma is él. — S ami északon és nyugaton történik, az a folyamat megy végbe keleten: ott a bolgárok iparkodnak át a Dunán. A szláv öv megalakul s mint szigetet veszi körül a Kárpátok s Duna határolta mai Magyarországot. — S ez mind az avar

¹⁾ Slavische Altherthümer.

²⁾ Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte.

³⁾ Geschichte von Böhmen.

uralkodás alatt történik. Gyorsabban szállják meg az egyes helyeket, mint a legvitézebb nép országot foglal.

Tárgyunkhoz tartozik, de különben is igen érdekes, hogy mikép alakul egy szláv királyság az avar hatalom szomszédságában. Fredegarius és az orosz Nestor beszéli el, de meg van a Pray-féle Annalesben is.¹⁾ — A szláv vendek a régi Pannonia nyugati határain adófizető népei valának az avaroknak, s mint alattvalók, az avarok csatáiban mindig az első sorokban harczoltak. Célzattal tették ezt az avarok, hogy a férfiakból sok haljon el. Télire azután az avarok mentek látogatóba vend asszonyokhoz! Csak addig tartott e mulatozás, míg az így keletkezett új ivadék férfivá lett, — ez aztán fellázadt az avar hatalom ellen.²⁾ A fegyverkezés közepett jó hozzájok egy frank kereskedő: *Samo*. Szájas ember lehetett, a vendeknél tekintélyre tett szert, királyukká választják s 35 évig boldogok vele.

Kevés adat az avarokbeli nagy szláv mozgalomból; de elegendő, hogy a szlávoknak akkori fellépése jellemezhető legyen.

Egy másik érdekes nép az avarok világából: a *bolgár*. Érdekes azért, mert Európa mai nemzetei között alig van egy is, mely oly ethnografiai metamorfózison ment volna keresztül, mint a bolgár. E kérdés különben az ethnografiában tisztázva van. A bolgár alapjában ugor, ezen jellegében jelenik is meg a történet színpadán; a Kr. u. IV., V. századokban jut a szláv érdekkörbe, a VI. század végén a szomszédság már erősen észrevehető szokásaiban, a szizmatikus egyházba való áttérés azután megfosztja teljesen nemzeti jellegétől. Avariában, Baján főhatalma alatt, a bolgárok nagy számban élhettek. Sőt a

¹⁾ Pray, Ann. 241. Schaffarik II. 59.

²⁾ Addig még tiszta szláv nép volt a vend, nem merte azt tenni.

bizanczi írók egybehangzó tudósításai azt is sejtetik, mintha a Duna-Tisza tájain az avar és a bolgár rivális hatalmak lettek volna. Míg Baján áll az ügyek élén, természetes, hogy a bolgár alattvalói viszonyban van a nagy kagánnal; de e viszony még sem olyan mint a gepidák vagy a szlávoké. Az ő törzsfőiket Baján meghagyta, sőt valamiféle szövetségi viszonyba lépett azokkal. Nem marad azonban a dolog így Baján halála után. 630 körül Fredegarius azt újságolja, hogy az avarok és bolgárok között a főhatalom miatt belháború támadt.¹⁾ Még akkor az avarok maradtak fölül, a bolgárok fellázadt törzseit számüzik, kik aztán Dagobert frank királyhoz folyamodnak.²⁾ Azok a bolgárok, kik az avar hatalmi szférába tartoztak, mind pogányok, csak később a VI. század alkonyán lesz egy törzsük keresztényné, amely — mint azt Theophanes mondja³⁾ — elszakad az anyatörzstől s Itáliába Ravenna táján települ meg.

Még egy népet említenek a bizanczi írók, Avariában lakót, a *gepidát*. — Sorsukat ismerjük az Alboin-féle szövetségkötésből, osztályrészül maradtak Bajánnak. Ő az uruk, parancsolójuk. A gepida, mint önálló nép, megszűnt a VI. század végén szerepelni.⁴⁾

III.

A Krisztus utáni VI. század végén és a VII. század elején a mai Magyarország területén Avariában a bizanczi írók jelezte birodalomban tehát négy kiválóbb néptörzslakik: az avar az uralkodó elem, — a bolgár annak szövetségese, — a szláv és a gepida, mindkettő az uralkodó törzsnek alattvalói. Mind a négy nép pogány, a kereszténységnek látszólag semmi nyoma köztük, de az általuk

¹⁾ Zeuss, Die Deutschen 716. — ²⁾ U. o. — ³⁾ Theophanes, Chronographia. Bonni kiadás. 546—549. — ⁴⁾ Paulus Diaconus I. 27.

elfoglalt területen sem találjuk a római-pannoniai kereszténységnek nyomát. Nem csoda; a néparadat kétszáz éve elpusztított mindent, a VI. századbéli új települők nagyon el voltak zárva úgy a nyugati, mint a keleti keresztényektől. Uruknak, Bajánnak hatalma oly rettegett volt, hogy a déli keresztény hatalmak nem mertek békés szándékkal közelébe jutni. Maga pedig despotája volt alattvalóinak, ha ő nem akarta a kereszténységet, alattvalói nem lehettek keresztényekké. Különben is a VI. század végén és a VII-iknek elején a kereszténység nagyon enervált volt, — a térítés nagy műve megakadt, — a népektől minden időt az országfoglalás rabolt el.

S a pogányság rettenetes jégpánczélja mégis olvadni kezd az isteni hit világa ott csillan meg, ahol nem is várnök, — az avaroknál, magánál Bajánnál!

Baján, a bizanczi írók tudósításai szerint, ide s tova 40 évig állott népének élén, mint az avarok kagánja, ura annak a rengeteg földségnek, mely a Volga, Balti tenger, Elbe s a déli Duna között elterül. Feltehető, hogy amikor olyan harczias nép, amilyen a VI. század közepén az avar volt, Bajánt fejedelmévé, csatáinak vezérévé választja, nem egy éretlen, tapasztalatlan ifjúra bizza sorsát, hanem férfira, hősre, kinek dicsőséges a multja s e mult biztató a jövőre. A nomád népek életében a vezér egész más jelentőségű, mint a modern kor királya. Az élet-halál ura nagy jogaival, sokkal fontosabbak a kötelességei a mai uralkodókénál, — ami ma a hatalomnak jog és kötelesség fogalmainál a jelzője, az a nomád népek életében valóság: igazi vezére, igazi atyja a kagán népének — oltalmazója, vezetője, fájának fentartója. — Ezekből ítélhetünk, hogy Baján férfikora delén lehetett, mikor a hatalom kezeibe került, — mikor pedig a nagy Avaria urává lett, lehetett 45—50 éves, mint ilyen, 37 évig uralkodott, s

így halála évében, melyet a bizanczi írók 602-re tesznek túl volt a hetvenen, bizonynyal jó benn volt az aggkor éveiben.

Harminczhét-negyven évig lehetett Baján a keleti császárság közvetlen szomszédja. Nagy idő egy ember életében, elég arra, hogy a legfélelmezből élén gyakori érintkezésben álljon szomszédjával. Az országfoglalás éveiben az érintkezés valami barátságos nem lehetett. Avaria urának be kellett bizonyítani, hogy nemcsak hódítani, hanem uralkodni is tud. De nem is igen beszélnek a görög írók, hogy a császárság Bajánnal szemben offenzív politikát folytatott volna, inkább általános csend a jellege a császárság diplomáciájának. Így történhetett, hogy e történeti szereplésének elején az erőszakos támadó színében fellepő Baján amint korosabb lett, mindinkább az országfentartó szerepére vállalkozik. Baján egyéniségének ezen átalakulására nem csekély befolyása lehetett a világ legügyesebb diplomáciájának, a görögnek, sokoldalú tevékenysége. Mesterei valának ők a politikának, s remekük a diplomácia. Ézerféle módját eszelték ki annak, hogy a barbár főnökök körébe férközzenek, csodás eszközöket használtak, hogy politikai céljaikat érvényre juttassák. Nem tudom, vesztett-e a világ, az emberiség azzal, hogy a görög politika a kereszténység magasztos elveit, annak organizmusát nem használta úgy fel, amint azt a megújított frank-római császárság tette. Annyi igaz, hogy a görög politika szövevényes s az élő népek politikai fogásainak javarészből szervezett organizmusa, a lehető legridegebb önzésnek volt a szolgája. A bizanczi császárság életében, legalább e tanulmányunk tárgyát képező korban, egy vonást sem látunk, mely a keresztény állam feladatainak magaslatára való emelkedést mutatná. Az emberiségért, a kereszténységért, művelődési tekintetben

értve ezt, — e birodalom mitsem tett. Nem használta fel a görög császárság az alkalmat, hogy Bajánt és népét a keresztény államok érdekkörébe vonja. De a közeli szomszédságnak mégis volt haszna. A császárság követei sokszor jártak a kagán udvarába; adót, ajándékot hoztak az északi szomszédnak. Az ilyen követség nem egy-két tagból állott; a császári küldött nyomában egész kis armádia ment. Hisz ismerjük az Attilánál járt követség népeességét, — a császári hatalom az avar kagán előtt sem akart elődjénél kisebbnek feltűnni. Az ilyen követség félévig is eltartózkodott az avaroknál, töviről hegyire megismerkedhetett hát Baján s udvari tisztjei, a törzsek fejei a görögökkel. Csak jó és szép oldalukról ismerhették meg az avarok a görögöket, mert feltehető, hogy ezek a császár képviselőjében a görög társadalom válogatott elemét képezték.

A világ és a rajta levők folytonos változásnak vannak alávetve, csak a természet törvényei változhatlanok. Az emberiség pszichológiája bizonyítja, hogy az ősidők emberei alapján úgy éreztek, úgy szenvedtek, mint mi; a lelki működés, a test szervezetének élete ugyanazon törvények szerint történt a múltban, a barbár-korban, amint az ma történik a művelt éraban. Az ifjúságnak felpezsdülő ereje a múltban is csakúgy jelentkezett, amint napjainkban, — az öregség gyengesége akkor sem volt más, mint amilyen ma. — Baján más szemekkel láthatta az udvarában tisztelgő görög követséget hetvenéves férfi ereje hanyatló korában, régi dicsőségének tanúi, kedvelt avarjai békés csoportja között, — mint ifjúságának delén száguldó paripán, vakmerő vállalatok között. Az aggkor megszeli, tapasztalatai bölcsékké tesznek. Ilyen lehetett Baján. A keresztényekkel való érintkezéstől már nem idegenkedett, azoknak békés, a hit által meggyelidített szokásai, külsőleg hasonlónak tévők őt hozzájok. A kereszté-

nyekkel való közlekedés által megismerhette a kereszténységet. Megismerte külsőségeiben, nyilvánulásában. Kr. u. 600-ban, Baján, halála előtt két évvel vívta a keleti császársággal utolsó küzdelmét. Okát nem adja Theophylactus¹⁾ sem Anastasius²⁾ a Tisza melletti vérengző csatának. E háború hosszabb ideig tartott, keresztül nyult a jelzett év nyarán, az összezapás, a sok közül a hevesebb, kétszer történt. A vége Baján megveretése. Erős vágás volt az öregedő Baján hatalmán s ha nem is vesszük Theophylactus tudósítását teljesen igaznak, hogy Baján 30,000 embert vesztett volna a háborúban, de a veszteség nagy lehetett, mert Theophylactus adatát Anastasius korrigálni látszik. E szerint sok volt a halott, de sok volt a fogoly is, mely a császári vezér Priscus kezeibe került. A foglyok között volt állítólag 3000 avar, 800 szláv, 3000 gepida és 2000 egyéb barbár. — E foglyok hosszabb ideig voltak internálva a császári birodalom belsejében, keresztények közé, s ezután szokás szerint visszaváltattak. Feltehető, hogy amikor a 8—9000 fogoly visszatért hazájába Avariába, a kereszténység némi mázát is magával hozta, sőt sok közülök kereszténynek is lett.

De mind ez keveset bizonyít a mellett, hogy a VI. század végén s különösen a VII-iknek elején hazánk mai területén Jézus neve ismert volt, hogy a feldult tájakon keresztények éltek s az egy igaz Istent imádták. Menander históriája³⁾ egy pozitív adatot őrzött meg számunkra. — Menander adata Bajánra vonatkozik, csak az időt nem jelzi, hogy mikor történt, ami különben nem fontos, be lehetne ugyanis bizonyítani, hogy a tiszai vereség után, tehát 601-ben lehetett. — A históriailag fontos adat a következő:

¹⁾ *Theophylactus*, VIII. 3. 4. — ²⁾ *Anastasius*, *Hist. eccles.* Bonni kiadás. 132. 1. — ³⁾ *Excerpta e Menandri historia.* Bonni kiadás. 335. 1.

Baján a Száva egyik helyén, valószínűleg közel a folyónak Dunába való torkolatához, hidat veretett. Mi czélból tevő azt, a tudósító nem mondja. Lehet, hogy a Száván túl lakó szláv törzsek megfélemezése miatt, kik bizván a császári hatalom közeli szomszédságában nem egyszer támadnak az avarokra, hogy híres hringeik kincsein megosztozzanak velök.¹⁾ A görögök maguk ellen intézettek vélték a Száva áthidalását s kérdőre fogták Bajánt. Bajántól esküt vesznek, hogy nincsenek ellenséges szándékai. S Baján megesküszik: az ég felé emeli kivont kardját, fogadkozik *az istenre, ki az égben van*, ha ellenséges szándékai volnának a görögök ellen, kard vesztse el őt és népét, tüzet bocsásson fejükre az isten, hegyek és erdők szakadjanak reá s népére, dagadjon meg a Száva vize, s füljanak meg abban. — A császár küldöttei nem elégszenek meg a pogány esküvel, követelik, hogy a kagán keresztény módra is esküdjék. S Baján *letérdel a biblia előtt*, azon Istenre esküszik, *aki a szent könyvek mondásait* kijelentette.²⁾

Ezen eskü jelentékeny adat a kereszténység itteni történetére. Először is szembe ötlük a kagánnak feltűnő hivatkozása az istenre, ki az égben van, azután a hivatkozás tűzre, vízre, hegyekre, erdőkre. Akár csak azokat a hagyományokat olvasnók, melyek a mi Géza fejedelmünkre vonatkoznak, hogy ő elég gazdag arra, miszerint két istennek is áldozhat. A pogány felfogás, összekeverve a kereszténnyel, a borongó barbár fogadkozások között az igaz eszme sugarának egy villanása. De taglaljuk csak tovább ezen esküt.

¹⁾ Ezekről a hringekről legkimerítőbb tudósítást ír egy szent gallus szerzetes, ki a N.-Károly-féle vállalatokban a frank király egyik seregéhez csatlakozott. *Zeuss. Die Deutschen* 737.

²⁾ *Hunfalvy, Ethnographia* 151. *Thierry-Szabó* II. 185.

Nem akarok az ugor népek vallásos mithoszára hivatkozni, hogy az e népek vallás-kultuszából reánk maradt hézagos hagyományokban nem találom az általok tisztelt legfőbb lénynek, az istennek, oly kidomborított képét, amint azt Baján esküjében látjuk; nem teszem ezt annál inkább, mert az ethnologia az avarok néposztályozásának kérdésével ma még nincs tisztában. De ott vannak azok a népek, amelyek az Ázsia belsejének fensíkjai szomszédjai valának az avarnak; a tatár, a mongol, a turk fajok. E népek hitének, jobban mondva vallásának foszlányait megőrizék a görög írók; de sehol nem magaslik ki a mithoszi istenek oly fenségben, oly szellemi felfogásban, mint Baján esküjében, sőt többet mondok: az ugor és egyéb közép-ázsiai népek mithosza nem ismer oly istent, ki az égben lagnék. Az égben lakó Isten, kereszténységünk hite. E szerint Baján esküjének első része tisztán keresztény vonást tüntet fel. Ami ezen esküben a pogány, az a tűzre, hegyre, vízre, erdőre való hivatkozás; ezek az avar-kultuszban a tisztelet tárgyai lehettek. Hanem a Baján-féle eskünek fontosabb a második része. Ez aztán valóban esodálatra késztet, s ha a kútfőnek hitele a történelemben nem volna kellően biztosítva, s ha oly jeles historikus, amilyen Thierry Amadé, a jelzett kútfőt nem használná teljes objektivitással, — anakronizmusnak tartanám az eskü e második részét, jóllehet annak első részéről kimondott ítéletemmel esném ellenkezésbe. — Teljes hitelű író beszél el Baján esküjét, azt szó szerint kell vennünk: Baján keresztény esküt tett. Ismerte tehát a keresztények Istenét, ismerte a keresztények szent könyvét, a bibliát, — ismerte és tudja, hogy ami e könyvben van, az az Isten mondása, az az Isten szava, ki — szerinte is — az égben lakik. A historiai analízist nem folytatom tovább, végzem a konkluzióval: Baján szomszédjai,

a császári birodalomban lakó keresztények által megismerte a kereszténységet, annak legfőbb hitigazságát vallotta, az igaz hit forrását ismerte. A nagy kagán azon a ponton állott, mely határt jelez a pogányság és kereszténység között, maga erősen pogány, de keresztény hitelvnek is hódol, még nem keresztény, de annak hitét tiszteli: csak félig pogány, hogy félig keresztény legyen.

Tartozom még annak kijelentésével, hogy a Baján-
eskü minden előbb jelzett hipotézisemet ha nem is a történeti igazság, de a valószínűség mezébe öltözött állítja elő. —

Ezek után előáll egy nem kevésbé fontos kérdés; hogy ha maga az avarok nagy kagánja jó indulattal viseltetett a kereszténység iránt, sőt az iránt többet is mutatott, mint jóindulatot, annak fő hitelvét a létező Istenről vallotta is, vajjon egy maga volt csak ily viszonyban a kereszténységgel, megmérhetlen birodalmában? — A válasznak határozottan nemlegesnek kell lenni.

Baján ura, parancsolója népének, ötvenéves uralma alatt személye megdönthetetlen tekintély, — despota, kinek hatalma porba sújt; hős, kitől ember, állat retteg; — fejedelem, kinek törvénye, ítélete szent. Feltehető-e, hogy uralkodót, ekkora erélylyel, nem utánoz népe, nem követnek az alattvaló fejedelmek, a hatalmát támogató törzsfők? Alig hihető, hogy egy maga volt hitével, szokásaival. Lehetek, voltak is keresztények Avariában, de nincs róluk történelmi adat. Ugyan ki törődött volna Baján személye mellett Avariában mással — csak a görögök írnak róla, ezeknek meg más céljuk volt, hogy vele foglalkozzanak, — birodalmuk érdeke volt az első, nem az avar nép állapotának ismerete. Baján személyéhez tapadt érdekük, nem volt idejük népével foglalkozni. A bizanczi birodalom maga karakterizálja tudósait, íróit. — Ebben rej-

lik az ok, hogy az avar kereszténységről oly elenyésző kevés az, amit tudunk. Mindegy! De elég arra, hogy a VI. század végén, a VII-ik század elején a kereszténység nyomairól beszélhetünk a régi Avariában, a mi mai hazánk területén.

IV.

Előbb említém, hogy a bizanczi császárság minden érdeke Baján személyéhez tapadt. S úgy is volt. 603 évben késő öregségben meghal a nagy kagán, s kimultával meginog az avar nagyhatalom is, mely mint vészes fekete felhő, ott lebegett fenyegetően a bizanczi császárság fölött. Föllélegzett a görög politikai világ, nagy nyomástól szabadult meg. — Nagy fordulat is állott be működésében. Nem maradt többé a meghunyászkodott hatalom, preten-densként kezd föllépni Baján örökében. Politikájában a változás: számítás, nagy eselfogás volt. Baján hatalma is hasonló volt a többi népvándorlási főnök hatalmához; személye volt hatalmának jogforrása. E hatalom szétfeszített a nagy kagán halálával, czivakodó fiai, örökösei mellett, föllépett a leigázott népek büszkesége. Legelső volt a bolgár, mely népességénél fogva is versenyhatalma volt az avaroknak. A versengésről már szóltam; ádáz harc dühöngött a főuralomért, miközben a Baján uralkodásának végső éveiben a konzolidálás felé hajló Avariában a békés élet műveinek csirái elernyednek. És a folytonos békétlenség rugóit a konstantinápolyi diplomácia igazgatói akként, amint azt politikai érdekei megkívánták. Egy század folyt le, melynek eseményeiről, a népek vajudásairól nincs krónika; a bizanczi írók elhallgatnak, nem érdekelte őket a torzsalkodás, melyből nem merült fel egy újabb Baján. A nyugati írók még mindig távol vannak Avariától, csak hírből ismerik. De azért a népek

történeti életében nem áll be megállapodás, s Avaria határai mentén is a régi népek megerősödnek s újak nyomulnak elő. — Ezekről szólnom kell.

A szlávok sok tekintetben fontosak ezen a területen, melyet ma Magyarországnak nevezünk. E nép szívós természete nyomokat hagyott leigázóinak szokásain, hatásukat tapasztaljuk a mai Dunántúli részek helynevein, sőt e nyomok meg vannak nyelvünkben is. Elsőknek veszem tehát őket.

Baján életében elnyomatás volt a sorsuk. Ha nagytábornak vesszük is Nestor tudósítását, hogy az avarok a szlávokat szekereik elé fogták, mint barmokat, — de való, hogy az avar nem sokra becsülte alattvalói között a szlávot, úgy bánt vele, mint azt e nép meghunyászkodó természete magával hozta. A szlávok a VII-dik században már nincsenek magukra hagyva; az avarok szomszédságában a kalandor Samo uralma alatt monarchiájuk van. Tudjuk, hogyan alakult ezen uralom; s daczára e sajátos körülményeknek, 35 évig fentartja magát Samo, sőt a hódítóknak szegény VII. században szerepét is játsszik, a déli szlávok protektorául tolja fel magát. — Tehette; Avariában nem volt egységes hatalom, kitől tartania kellett volna. Így történhetett, hogy a VI. század folyamán észrevétlenül betolakodott szlávok, a mai Balaton táján mindinkább terjeszkednek s ellepik a Bakony déli lejtőit is. Samo pedig hódít északon, az előbb az avaroknak hódolt szláv törzseket rendre hatalma alá hajtja. Hódításának eszköze nem a fegyver, hanem a fajrokonság.¹⁾

Annak a roppant szlávgyűrűnek, mely a hazánk mai területét a VI. század végén körülövezni látszott, e század utolsó éveiben a déli összekötő kapcsa hiányzott. A Száva mentén lakó szlávok el voltak azoktól szakadva,

¹⁾ Schaffarik Slav. Altherth. Palacky, Geschich. von Böhmen.

kik a Duna torkolat-vidékét lakták. Baján hatalma ütötte e rést. A VII. század folyamán a szláv terjeszkedésnek misem állotta útját. A horvátok és szerbek megalkotják délen a szervezetökben különálló zsupánságokat, s lassú, de folytonos előnyomulásban vannak kelet felé, egyenest a Száva folyásával. 678-ban a szláv-gyűrű utolsó láncszeme is kész: a Duna torkolatvidékétől délre le a Balkánig, nyugatra a Morváig, egy új szláv hatalom alakul, a bolgár czárság! S ezzel a szlávöv teljes. Avaria geografiailag el lesz zárva a keletrómai császárságtól, az érintkezés köztük lazább lesz. Ez is egyik oka, hogy a görög írók tudósításai oly gyérek a VII. század tartama alatt.

Avaria és népének sorsa nem is függött többé a bizanci császárságtól. Az a szláv öv nagyon erős volt, azon a bizanci hatalom keresztül nem törhetett, az avar meg hanyatlásnak indult; kétszázaddal ezután Arpád nemzetének harczosai voltak csak képesek szétszaggatni azt a szláv lánczot s Konstantinápolyhoz férközni. — Az avarhatalmat ért világtörténeti átalakulás nem keletről, hanem nyugatról jött.

A VII. század második felében történik a germán népek felvonulása, a hódítás, letelepedés, országfoglalás. Nagy robajjal, népiirtó vandalizmussal, vértől ázott területeken történik ez Európa nyugatán; a közép részeken a nyugati népesatákban kienerült törzsek foglalnak országot, Avaria határaihoz a néptenger háborgásnak csak fodros hullámai érnek el, — azért esendesebb erre felé a felvonulás. A pogány bajorok germán törzse foglal itt helyet a mai napig is róluk nevezett ország területén, az avar nép szomszédságában. Szelid pogány nép, mely letelepedése után néhány évvel kibontakozik a pagánizmus nyögéből s a kereszténység igaz híve lesz.

S e ténynyel változás áll be egyidőre a történeti

kútfők dolgában is. A keletiek elhallgattak, a nyugati írók a mi országunk akkori területéről, ezen időtájt kezdenek megszólalni. Kezdődik azon idő, midőn csak ritka esetben ír megtörtént eseményekről szemtanú, — a történet színhelyétől messze vidéken ír a krónikás s ez sokszor, igen sokszor a történelmi igazság rovására történik. A VII., VIII. és IX. századok krónikása jámbor szerzetes, ki hivatásának élve, elzárkózik a világtól, hallomás után jegyzi fel az eseményeket, s szerény felfogását beleviszi elbeszélésébe, kritikát nem gyakorol, hisz szemlélődő élete messze áll a világlátott görög író tapasztalataitól, tudása a természetfölöttiekre terjed, a földiekkal keveset foglalkozik. Egyoldalú lesz hát a kútfők hangja, miért azok használata óvatosságot igényel.

Európa közepén, a VI. század végén és a VII. század elején indul meg a kereszténységnek intenzív terjesztése. A kulturtörténetnek e nagyjelentőségű kora minden tekintetben fontos; e kor kiváló hősei, a vértanúhalált szenvedett nagynevű térítők érdemei a törtélemben kellőképp vannak méltatva. Többet tettek ők az emberiség javáért, mint a sok felfujt politikai és tudományos nagyság, melyekért a XIX. század fia rajong. Hisz a barbárság VI. és VII. századi birodalmában értelmi fény csak ott csillan elő, ahol a szent térítő keresztjével megjelen, az emberiség történetében azon népek kezdenek szerepelni, amelyeket ők vezettek be a kereszténység nagy családjába.

Tárgyunk részletes kidolgozása okvetetlenül megkívánna, hogy a közép-alpesi vidék akkori történetével, a keresztény térítők nagy munkájával foglalkozzunk. Mert e tárgy a jelzett századokban csak akkor lesz megvilágítva, ha az Avaria szomszédságában történő nagyszerű átalakulás verőfénye ide is áttörök. Az Alpsek magas

ormairól azoknak lejtőire is elterjedt a krisztusi világosság! — Ezt bizonyítjuk mi; de mint értekezésünk elején, most is hangoztatnunk kell, hogy nem mi vagyunk a házépítők, — a téglahordónak meg lehet engedni, hogy az anyagból csak az egészet válogassa ki. Így teszünk; rámutatunk az adathalmazra, de nem tehetjük tanulmány tárgyává. Feladatunkhoz szorosán közelből kell vennünk az adatokat.

A VI. század végén, a csodaszép Bodeni tó környékén, a mai Bajorország déli vidékein öt-hat társával megjelen egy szent férfiú; rémülve néznek rá a pogányok, hisz minden fegyvere a kereszt, tekintete közelébe csalja a vadakat, szavai lebilincselik; csoportok képződnek körül, vidékről-vidékre kísérik. Nyomain a békesség honol, a merre jár, az igaz hit magvait szórja szét. E férfiú szt. Columbán, kit Irland mond magáénak s ki, mint a germánok nagy apostola, 615-ben hal meg. — Ő az első, ki az Alpsek vidékén a kereszténységnek utat tör. Az általa vágott csapást többé nem futja be a dudva. Jött szt. Amand 633 körül, szt. Emmerán 649-ben, s folytatták a megkezdett művet. Nyugatról keletfelé haladt az alkotás munkája; óriási munka, a vállalat vakmerősége szemet kápráztat. Megtették, lelkekben élt az isteni szikra, ez adott nekik erőt és kitartást.

Száz évnök kellett elfolynia, mialatt a szent férfiak a hit világosságával a mai Bajorország keleti határszéléhez értek, amikor szent munkájokkal a legvadabbnak kikiáltott avarok szomszédjába jutottak. — A térítés szent művét itt azután egy férfiú veszi át, ki főhadiszállást üt a legkeletibb ponton, affölé tűzi az Üdvözítő jelét, amelynek fénye beragyog aztán a mi mai hazánk területére is.

E korra nézve a legjelentékenyebb kútfő-gyűjtemény

a Pertz-féle Monumenta Germaniae: Scriptores. — Ezen gyűjteményben látjuk a »Conversio Carantanorum et Bagoariorum« kútfőt.¹⁾ Fontos az általános történelmi szempontból s különösen helyrajzi tekintetben. E gyűjtemény kritikai átdolgozáson ment át, hitelét a történetírók általánosán elismerik. Ebből merítem a következőket.

A VII. század közepén a vormsi püspöki széken egy szent életű férfiú ült, Rupertus.²⁾ A frank királyi család nemzetségéből származott, melyből sokkal később a német Spenheim grófok veszik eredetüket. Rupert előkelő állásában nem nézhette panasz nélkül családjának erőszakos politikai törekvéseit, püspöki hatalmának teljes erejével támadt a megátalkodott vakmerőkre. Fellelése száműzetését vont maga után, és a szent férfiú, hogy családjának bűneit a legfőbb bíró előtt kiengesztelje, a legnemesebb munkára vállalkozott, hol nélkülözés, küzdés, bántalmazás lehetett csupán osztályrésze. Mint apostol ment kelet felé, a pogányok közé, hogy köztük a kereszténység magasztos tanait hirdesse; s őket Krisztusnak megnyerje. Útja a pogány bajorok közé hozta 696 táján, mikor Theoto volt a fejedelmök. Buzgalmát siker követte, megkeresztelé a fejedelmet.

Ha a jámbor és szentéletű atyák hitelesítő munkájában taktikáról szabad beszélni, akkor ezen taktika mindig az volt, hogy a szent tanoknak első sorban az illető pogány főnököket nyerjék meg. Az ilyen fejedelmeknek többé-kevésbé despotikus hatalma azután erőszakot használt ott, ahol népének előítéletét a térítő békés szavai nem bírták eloszlatni. Szt. Rupertus buzgósága sok gyümölcsöt hozott, a bajorok — különben szelid népe

¹⁾ Pertz, Mon. Germ. Script. XI. 12.

²⁾ A krónikások Hrodbert, Robert, Ruprechtnek írják.

egy évtized alatt fölvevé a kereszténységet s nagy apostoluk tovább mehetett kelet felé.

Sokszor olvastam, a jelen század igen sok jelesnek tartott történetírója mondja a vádat, hogy a terjedő kereszténység a klasszikus kor műveltségének ellensége volt, hogy a barbárok módjára eltiporta az antik világ alkotásait (Ranke, Macaulay, Carlyle). Amilyen hangzatos e vád, annyira hamis. Csak egy megjegyzést teszek: a XIX. század egyes historikusai ne emlegessék, hogy a renaissance törekvések a korszellem szüleményei valának, mondják meg a valót, hogy a renaissance a keresztény tudomány diadala, ~~akkor az agyém megszűnik~~, s ellenében bizonyos lesz az, hogy a terjedő kereszténység hamvaiból új életre gerjeszti a klasszikus világról szóló emlékeket. Az nem az V., VI., VII., VIII. századbeli kereszténység műve volt, hogy régi római provinciák területén teljesen elvész a római hagyomány, de az ő műve, hogy ahol azt találta, ott megtisztultan a jövő számára megmentette. — Elég csodálatos jelenség az különben az emberiség történetében, hogy korszakok emléke századokra is elvész. Tudjuk a feledésnek okait például a népvándorlás korában; de megfejteni azt még senkinek sem sikerült. Ime szt. Rupertus életében is egy a sok közül, czáfolat arra a fentebbi vádra. Ahol ő járt, a régi Noricum, Vindelicia, Raetia, római provinciákban, még emléke sem élt annak, hogy ott valaha római polgárok laktak¹⁾ s a jámbor férfiú vállalkozik arra, hogy Krisztus egyházát ott alapítsa meg, hol hajdanta egy művelt nép polgárai éltek.

Az Ivar, a mai Salzach partjai mentén bukkant azokra a régi szép épületmaradványokra, melyek a római Juvavum kolóniából maradtak fenn. A tartomány urához

¹⁾ Anthaller, Geschichte der Rupertusfrage, Salzburg. 1885.

Theotohoz fordult, hogy e helyet az egyháznak adományozza, s a fejedelem engedélyével római alapokra építé az egyházat, melynek védőszentje a kath. anyaszentegyház első látható feje: szt. Péter. E szentegyház volt magva a juvavumi vagy a mai salzburgi érsekségnek. Akkor csak püspökség, a keleti pogányság nagy missió-telepe.

A fenn jelzett kútfő a karantánok és a bajorok megtérését tárgyalva, elénk adja szt. Rupertus egész áldásos működését. A térítés nagy műve akként történt, amint az más vidékeken, gyűrű alakban terjedt az tovább, míg közel jut Avariához. Itt aztán nagy tér kínálkozott szt. Rupertus társainak, s amint kútfőnk mondja, a szt. feladatot magasztos dicsvágygyal teljesítették is a jámbor atyák. A nyugat első hittérítői tehát hazánk mai területén, annak a mai Dunántúli részén, azok voltak, kik szt. Rupertus iskolájából kerültek ki, tehát bajor németek.

Azonban Rupertus a juvavumi püspökség élén nem maradt egyedül a pogány avarok térítésében. Az új püspöki megyék dicsőséget kerestek abban, hogy a pogányok között minél messzebb vigyék a kereszténység tanait, hogy megyéjük területe a paganizmus tartományai közé ékelődjék. Majdnem az látszik a kútfőkből, hogy a térítés műve a vetélkedés tárgya volt a püspökségek között. A salzburgihoz s így Avariához is legközelebb esett az aquileai püspökség; ennek misszionáriusai a Dráva-Száva vidékein térítettek, a szlávok lakta tájakon fel egészen a Dunáig¹⁾, azon a vidékeken, melyekre hajdan a római világban a sirmiumi püspök joghatósága terjedt volt ki.

Látjuk tehát ezekből, hogy a VII. század végén, a VIII-iknak elején a keresztény hit bajnokai nyugatról és délről jöttek a béke és a szeretet fegyverével Avaria felé. És — a kútfő, mely pedig nem kedvez a pogányok szene-

¹⁾ Pertz, Mon. Germ. Con. Bagoar.

délyeinek, egy szóval sem említi az ellenállást, nem szól kegyetlenkedésekről, nem ír le oly hajmeresztő dolgokat, mint amilyenek például a szászok megtérítésével jártak. — Önként tódul tollam alá ezen kérdés: feltehető-e, hogy egy nép, egy harcias, vad, rakonczátlankodó nép, a milyennek az írók az avart festik, nyugodtan hajtja fejét a szelid iga — de mégis iga — alá, ha a kereszténységgel már előbb, sokkal előbb, e korban már a mithosz világában élt nagy kagánja idejében, nem ismerkedik meg? — Nem hihető; s e körülmény, a két püspökség békésen térítő munkája bizonyítja, hogy a hazánk mai területén lakó avarok a kereszténység tanaival a VI. század végén már megismerkedtek.

De az avar kereszténység mellett bizonyító tanúnak hívjuk az archeológiát is.¹⁾

A mosonmegyei Bezenye község határában a múlt év folyamán két runás fibulát ástak ki. Az egyik fibulán e két szó van: »Godahild« és »wunna«. A régészettudomány ezt így olvassa: »Godahild részesülj az úr kegyében.« — A másik fibulán e két szó van vésve: »Arsipoda« és »segun«. — A szók jelentése ez: »Arsipoda az ég áldása legyen veled.« A tudósok megállapították, hogy a két runás fibula a 700—720 évekből való. Mit bizonyítanak ezek?

Szt. Rupertus 696—700 évek között nemcsak szerzetes kolostort emelt a mai Salzburgban, hanem apáczárdát is. E két kolostor volt az, melyből Avaria felé folyvást küldtek papokat és apáczákat. Ezeket az érmekeket e kolostorból küldték a nővérek Godahild és Arsipoda testvéreknek, kik istenes kötelességeiket Avariában teljesítették.

Ezekből eléggé világos, hogy ha a VII. század végén,

¹⁾ Archaeologiai Értesítő 1901. febr. 15. szám.

a VIII-iknek elején az avarok között a szent életű apácák teljes nyugalommal végezhatték áldásos munkájukat, — Avariában nem szórványosan, hanem nagy tömegben voltak és éltek keresztények.

Kezem ügyébe esik, mert nevet említettem, meg kell egy-két szóval emlékezni a sirmiumi püspökségről. Nyilvánvaló, hogy Sirmiumban, a római Pannonia e felette fontos helyén, a IV. században keresztény püspökség létezett, a hagyomány a tisztelet különféle vonatkozásaival vevé körül e püspöki széket, melynek első püspöke szerinte szt. Pál apostol társa, szt. Andronikus lett volna. — A kérdés méltatásába nem bocsájtkozhatom, csupán a tényt említem s ha a hagyomány történeti valóról emlékezik meg, akkor a VI., VII. századokban e helyen, a régi püspökség területén, a kereszténység tradíciója nem vesztett el. S merem állítani, hogy a VI., VII. századbeli avarokra a hagyománynak hatással kellett lennie. Nem is Baján volt e püspökség megrontója, az ő életében róla csak a hagyomány beszélt már.¹⁾ Már előbb, Attila hunjai rombolták szét e helyet, munkájokban segítettek nekik a gepidák, longobardok. Hanem az megfajthetetlen előttem, hogy e dicső püspöki székhely a kereszténység terjedése korában, amelyről szólok, sírjából nem kél új életre. — De erős a hitem, hogy a szunnyadó püspökség jövőjét a felszínre került hódító politika és a két alább nevezett püspökség versengése temette el.

V.

Hazánk mai területe nagy részének sorsa a Kr. u. VIII. század folyamán egybeforrott a kereszténység itteni sorsával, — története a kereszténység története. Levéltári kutatások deríthetik fel teljesen a térítés nagy mű-

¹⁾ Archiv. Kunde Österreich. Geschichtsquellen. VIII. 185—187.

vének pragmatikus történetét; de a történelmi tény, a mai adatok alapján is konstatalhatjuk, hogy amint a bajorok keresztényekké lettek, a kereszténység nagy méretekben terjedt a régi Avariában, sőt a mai Magyarország egész nyugati területe északról délig bevonatott a kereszténység érdekkörébe az által, hogy a salzburgi és az aquileai püspökség egyházi területe e vidék legnagyobb részén terjedt ki. A kereszténység tulajdonképeni terjesztéséről adataink hiányosak, csekélyek, de példák után kell indulnunk, és akkor tiszta képünk lesz az itteni állapotokról. Hiszen a kereszténység egyetemes vonása a VIII. század folyamán már annyira kidomborodott, hogy a térítés napi munkája egy vidéken olyan volt, mint a másikon. És a kereszténység nagy műve Avariában meg sem szakadhatott, politikai hatalmaskodás nem vetett gátot a békés munkának, a térítés intenzív ereje meg a kereszténység diadalát okozta.

A VIII. század derekán Európa új politikai formáció küszöbén állott. E század közepén kezd előállni a kép, mely századokra új alakba öltözteti a kontinenst. A népvándorlás legnagyobb törzsei a foglalás nagy munkáját befejezték már, nyugaton megkezdődik a politikai szervezkedés. S világhistóriaiban fontosságú éppen a frank hatalom szervezkedése.

Teljesen igaz van az angolok nagy kultúrhistorikusának Bucklenek, midőn azt mondja, hogy csak annak a népnek lehet történelmi hivatása, melynek kebeléből jeles organizátorok állnak elő. A megszerzett földet szervezkedés által kell birtokba venni, a szervezkedés ad jog-alapot politikai és kulturai vállalkozásra.

A frank nemzet azoknak egyike, mely missióval bírt s azt részben teljesítette is. E missió ott vette kezdetét, midőn a római politika és intézmények erejét a nép felismerte.

Nem új dolog, hogy a római a maga állami és társadalmi organizmusát a meghódított népekre rákényszerítette. E kettővel együtt járt a római műveltség. A frank nemzetnek e tényezők közül csak az egyike volt meg, állami szervezete s ezzel nem hódíthatott, idegenből plántált tehát át egy intézményt, a kereszténységet s ennek hierarchikus szervezetét vitte elől a meghódított területeken. S ezzel, a kereszténység hatalmával, alkotta meg európai hegemoniáját, s e hegemoniával teljesíté hivatását, mely nem vala egyéb: az igaz vallásnak s közvetve a műveltségnek terjesztése Kelet népei között.

E feladat megvalósítása a VIII. század közepe táján lesz osztályrésze a frank népnek. Ekkor kezdi e nemzet extenzív politikáját. Nagy Károly nemzetségének állásfoglalása 754. évben történik, midőn a pápaság Kis-Pipin királyságát elismeri. E tény után szakadatlan sorakövetkezik e nemzetség, illetve a bennök feléledt frank királyság politikai törekvéseinek. 755-ben a győző előtt meghódnak a longobárdok, 757-ben Thassilo bajor fejedelem hűbérurául ismeri a frank királyt. Ezen évvel tehát a frank állami hatalom a még mindig egységes nevet viselő Avaria szomszédságába jut. Csakhogy amíg ez megtörténik, a frankoknak közel ötven éven keresztül küzdeniök kellett azzal a szövetséggel, melyet terjeszkedő hatalmuk ellenében a bajorok és avarok alakítottak. *Einhard* *Annales*aiban¹⁾ e szövetséget sokszor említi, sőt nem egyszer oly értelemben, mintha e szövetség nem tisztán a közös érdek okából létesült volna, hanem azon régi érintkezés alapján, melylyel a bajor kereszténység hatással volt az avarok viszonyaira. — Nem is lehet elképzelni, hogy a keresztény bajorok azzal a nemes hitbuzgósággal, mely az írók egybehangzó állítása szerint e nép-

¹⁾ *Einhardi Annales*. Pertz, I.

nek sajátja volt, egy teljesen a pogányság sötétségében vergődő néppel fegyverbarátságra lépniének. Ismerve ama kor viszonyait, ezt kizártnak kell tekintenünk. E szövetséget én erős bizonyító oknak veszem, hogy az avarok a VIII. század közepén, s különösen elüljáróik, a törzsfők nemzetsége keresztények voltak; hogy az Avaria belsőjébe benyuló bajor püspökség a kereszténység érdekében erős akciózt fejtett ki, s hogy ezen akciónak hatalmas eredménye is volt. — Ebbeli nézetemet nem ingatja meg azon körülmény, hogy azt írott kútfő nem bizonyítja. A főbizonyosság megvan, az, hogy Avaria egy része a salzburgi püspök alá tartozott; azt pedig föltennünk, hogy e püspökség, szent Rupertus öröksége, elegendőnek tartotta a pogányok felett hatalmaskodni, — nem lehet, nem szabad.

A szövetség tehát csakis keresztény bajorok és keresztény avarok között létezhetett. 768-ban lép Nagy Károly a frank királyi székre. Személyét, törekvéseit, politikáját, egész egyéniségét ismerjük. A középkor végső éveig utána igazodtak a királyok, császárok Európában. Mintája egy középkori uralkodónak. A Pipinek politikája benne hatványozott arányban nyilvánul. Ennek a férfiúnak keletkező nagy hatalmát megéreztek az avarok. *Einhard* *Annales*aiban¹⁾ beszél, hogy az avarok 782-ben Károlyhoz követeket menesztenek, kik őt a Lippe melletti táborában keresik fel. Célja e követségnek, hogy az avarok és Károly között béke köttessék.

A krónikás ezen történeti tény előadásánál ismét elhallgatott fontos adatokat. Képzeljük magunkat a szereplő korba; emberek, viszonyok, politikai törekvések, a frank hatalom elterjedése ellentmondanak annak, hogy a barbár avarok követeket küldjenek egy kiválóan pronon-

¹⁾ *Einhardi Annales* ad 781. Pertznél.

czírozott keresztény fejedelemhez. Mi érdek fűzhetette az avarokat N. Károlyhoz, — talán féltek tőle? akkor szövetség keresés dolgában keleti testvéreikhez fordulnak. Más körülmény játszott itt közbe; az avarok megváltozott szokásaik, viszonyaik mellett a barbároknál szövetségre nem találtak, nem is keresték, — ők keresztények voltak nagyrészt, máshoz, mint a kereszténység protektorához, nem fordulhattak. — Békét kértek tehát, nemzetök, hazájuk, hitük számára, — mert ők ezen időtájt e három nemesítő fogalmat már ismerhették.

E helyen, mielőtt tovább mennék, egy megjegyzést kell tennem. — A história alig tud felmutatni korszakot, melylyel az egykorú krónikások mostoháiban bántak volna el, mint azt az időt, mely Kr. u. 768. és 814. évek között folyt el. N. Károly uralkodásának ideje ez. N. Károly céljai, személyének varázsa, nagyszerű energiája, politikai éleslátása, az az ügyessége, melyet az ő diplomaciájának nevezhetnénk, roppant szervező ereje, hadi vitézsege, ragaszkodása a kereszténységhez, egész hatalmának félelmes fellépése, elfogulttá tevék kortársait, s ezek között különösen az írókat, krónikásokat. E hangulat eredménye a krónikások nagy vétsége a történelmi igazság ellen; vakká teszi őket e nagy ember egész politikai szereplése s céljaiban absolute nem látnak egyebet, mint a kereszténynek buzgóságát. Pedig N. Károly is csak ember volt, gyarló, kit a hatalom elszédített. Csak egyet említek. A bajorok jóval előbb voltak keresztények, mint N. Károly a hatalom birtokába jutott. Vajjon a kereszténység céljai követelték, hogy a keresztény bajorokat megtörje, leigazza? S a keresztény longobardok is a kereszténység céljainak érdekében hullottak el N. Károly csapásai alatt? — Itt már a hatalom, a világhatalom megalapítása volt az indító ok. De hol beszélnek erről N. Ká-

roly krónikásai? hol erről Einhard a Vita Caroli Magni szerzője? Szólnak erről az Einhardi Annalesek? Igen, oly értelemben, amint az előbb jelzém. — A legnagyobb óvatosságot igényel tehát a kútfők használata éppen értekezésem tárgyát illetőleg. S éppen ezen szempontból túlzottnak tartom az egykorúak állítását, hogy N. Károly avar háborúi tisztán a kereszténység érdekében történtek. Ez nem is való. Az első keresztény nyom az avaroknál a VI. század végén mutatkozik. Két századdal azután az avar kereszténység mindig fejlődött, s mikor N. Károly az avarok ellen föllep, Avariában előkelő kereszténység volt. Nem tagadom, hogy N. Károly célja a kereszténység nagy családjának kiterjesztése volt, de Avariával szemben első volt a királyi hatalom kitágítása, második az avarok hringjeinek birtokba vétele. — De nem fejtegetem tovább e kérdést, hanem egyszerűen szórul-szóra ide iktatom N. Károly életrőjének: Einhard vagy Eginhartnak szavait, melyekkel jellemzi N. Károly döntő csatáját az avarokkal, — az olvasóra bízom, vajjon sokban csalódom-e véleményem nyilvánításánál. Einhard így szól: »A szász háború után legnagyobb háborúja vala N. Károlynak az, melyet az avarok v. hunok ellen viselt tüzetesebben és nagyobb készüléttel. Személyesen csak egy hadjáratot vezetett, a többieket fia Pipin és a tartományok kormányzói által viselteté. Ezek lehető nagy vitézséggel hadakozván nyolczad évben befejezték a háborút. Hány ütközetet vívtak, mennyi vért ontottak ki? azt mutatja a minden lakostól üres Pannónia és azon helynek, hol a kagán széke volt, oly pusztulása, hogy még nyoma sincs emberi laknak. Abban a háborúban a hunoknak összes nemessége, s minden dicsősége elveszett; az annyi idő alatt összegyűjtött kincsek mind zsákmánynya

1) Einhard, Vita Caroli M. c. XI

lettek. Nem is emlékezhetni egy háborúra is, melyből annyira meggazdagottak volna a frankok, mint ebből: addig ők szegények voltak, de most meggazdagodának. Méltán lehet gondolni, hogy a frankok igazsággal ragadák magukhoz, amit a hunok azelőtt igazságtalanul kapdostak össze más népektől.«

Az avar hatalom e végső elpusztulása 795-ben történt. A IX. század elején kezdődik hazánk mai területén egy új korszak, mely a nyugoti műveltség világában mozog.

VI.

Sajnálatos jelenség az az emberiség történetében, hogy mikor az általános műveltség egy lépést tesz előre, ezen arasznyi haladás mindig vértől áztatott mezőn történik. Ime e jelenség; hogy a rómaiak Pannóniája a frank joghatóság sezzel a nyugati műveltség, a kereszténység érdekkörébe essék, egy népnek kellett elpusztulnia. Első helyre tettem a joghatóság okát s pusztán megszakásból írtam azt, hogy a kereszténység érdekében történt a mészárlás. — Az első, a teljes valóság, ha a másíknak, az utóbbinak érdekében is történt, akkor azt csupán a kereszténység szervezkedése s intenzívebb terjesztése kívánta meg. Újra hangsúlyozom, hogy a dolgok természetes fejlődése, a geográfiai helyzet, Avaria népeinek etikája ellentmond annak, hogy N. Károly hódító frankjaival kizárólag a kereszténység érdekében fullasztotta vérbe az avarokat. Pedig életirója s korának krónikásai azt bizonyítják. Megemlékeztem az írók intenczióiról, ismétlésekbe nem bocsájtkozhatom, s így nem a kútfőkre támaszkodva, hanem történelmi kritika szempontjából kockáztatok egy kérdést, melynek nagy a bizonyító ereje. — Tegyük fel azt, hogy IX. századbéli kútfőknek igazuk

van, tegyük fel, hogy N. Károlyt Avaria ellen tisztán hitbuzgalma vezeté, vajjon e kútfők megfelelnek-e azon kérdésünkre, hogy N. Károly miért ment hatalmával csak a Dunáig, a Dunának azon részeig, mely a mai Pozsony-Vác-Ujvidék között terül el? Miért kebelezte nagy birodalmához csupán e vonalon innen eső Pannóniát, — miért nem ment hódító csapataival át a Dunán a mai Duna-Tisza közére, hisz a kereszténységnek itt lett volna nagy feladata, barbár, kóbor nomádnépek jártak-keltek e tájakon, ezeket leverve, keresztényekké tehetné volna? Vagy a kereszténység terjesztésének szabott határa volt a Duna hömpölygő folyama?

Bizony a kútfők szempontjából e kérdésre bajos felelni. Az általam hangoztatott vélemény szempontjából azonban, mely ugyan sokat levesz N. Károly érdemeiből, a kérdésre meg lehet adni a választ.

N. Károly — mint mondani szokás — nagyszabású politikus volt, aki nem minden tanulmány s politikai tapasztalat nélkül lépett azon pályára, melyen a história egyik legnagyobb alakjává magaslott. A frank monarchia szervezésekor szeméi előtt állott a római impérium nagyszabású organizmusa, azt utánozta, s utánzott általa mindent, ami volt. Kiséni tudta nálánál jobban kihasználni a római tradíciókat; tehát hatalma, császári koronája, katonai szervezete, a föllevenített római impérium hagyományain nyugodott. S ha sok századdal később egy II. Ottó német császár a régi római impérium visszaállításáról ábrándozott, annál inkább tehetné ezt N. Károly, kit csak három század választott el a nyugot-római birodalom bukásától. — Ezen gondolatok, czélok vezethették N. Károlyt, midőn hatalmát a Dunáig előretolja, s ott, a Duna partjain, a fővenyben heverő faragott kövekből újjáépíti a római kasztellumokat, — a Dunánál; a dicső rómaiak

határvonalánál megáll. — Ha egyéb feladat is sarkalja, akkor átlépi a Dunát s tovább hódít.

Végre is a megdönthetetlen történelmi tényeket el kell fogadnunk: az avar nép daczára, hogy legnagyobb része keresztény volt, mint önálló nemzet eltöröltetett; de az aztán történelmi falzum, hogy e nép végleg kipusztult volna. A történelmi azt bizonyítja, hogy gyökeresen csak azon barbár nép pusztul ki, melyet a meghódítóval rokon műveltség nem egyesít. Ezen történelmi axiómát az avarokra nem lehet vonatkoztatni. Az avarok és frankok egyben azonosak voltak, mindkettő keresztény, ezért az avar nem veszett ki, hanem beolvadt az őt meghódító nemzetbe, sőt mint különálló egyed, faj, még akkor is élt, mikor a magyarok Pannónia bércein s legelőin megjelennek. Ezt tanulmány s kutatás bebizonyíthatja, csak karolja fel a történelmi tudomány a mai Magyarországnak azt a kis zugát, mely a Fertő tó tájain terül el, ott s a körül elég bizonyíték tárul a kutató elé. Maga e szó »Fertő« az avarok egész multjáról beszélhet, s méltán; mert tudósaink e szóval úgy vannak, mint az egyszeri ember az ajtóval: se ki, se be; de azért egy sem meri azt állítani, hogy ez egyike azoknak a szavaknak, melyek az avaroktól reánk maradtak. Talán ha a fin-ugor rokonság divata mulik, a török nyelvek kulcsot adnak a kutatónak, melylyel a rejtélybe nyithat. Kiválóan érdekes az előbb említett történelmi folyamat, az avarok nemzetségének további sorsa, mely nem is egészen különbözik a bolgárokétól. De nem foglalkozhatom e kérdéssel, talán az egy újabb eltökélésnek lesz a tárgya. Most feladatomból maradok.

A frank hatalom megjelenése hazánk mai területén tehát a szervezkedés kora.

Pertz monumentái között a »*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*« írója egy adatot őrzött meg, mely elég

fontos, hogy a kereszténység történelmét a VIII. szban s a változott politikai viszonyok között ezzel kezdjük. Ezen adat 797-évről szól, tehát egy évvel utóbb, amint az avarokat ért csapás történt. Az avarok legyőzője: Pipin, N. Károly fia, intézkedik ez adat szerint azon hatalomnál fogva, mely neki adatott, hogy addig, míg atyja másképp nem rendelkezik, az Avariában lakó avarokat és szlávokat Arno juvaviumi püspök gondja és tanítása alá hozza.¹⁾ Több tekintetben igen érdekes adat. Keresve-kerestem Pipin intézkedéseivel hasonlót N. Károly politikai eljárásában a szászokkal szemben, tudva azt, hogy hasonló körülmények s politikai helyzetekben e kiváló politikus mindig egyezően intézkedett. — Ilyen intézkedést azonban a pogány szászok ellen N. Károly nem tesz. Miért e különböző eljárás? Hiszen a kútfők szerint az avarok csak oly pogányok, mint a szászok! Az intézkedés bölcs volt és azért különböző, mert két különböző helyzet előtt állott az uralkodó. A szászokhoz a térítőket küldi előbb az uralkodó. és e jámbor, szent életű s küldetésök fenségétől áthatott lelkek a szászok bárdjai alatt lelik buzgalomuk árát, a szt. vértanúságot. Csak mikor a hittérítők fáradhatatlan munkája rést üt a pogányság rettenetes falán, akkor megy N. Károly szervezett haderejével a megátalkodott szászok közé s erőt alkalmaz, hogy a pogány a kereszténység szt. jelvénye előtt fejet hajtson. És azután tíz év is eltelik, míg a nagy király jónak látja egy püspök gondjaira s tanítására bízni a tévelygőket. És Avariában? A döntő csata után nyomban intézkedik a hatalom, hogy az új alattvalók lelki gondozásában a folytonosság meglegyen. Ez a leghelyesebb kifejezés. A folytonosság miatt intézkedik N. Károly, mert *Avariában keresztények voltak, Avaria keresztény volt; ott csak*

¹⁾ *Convers. B. és Car. XI.*

a salzburgi püspökség régi jogát kellett megerősíteni az új politikai helyzetben. Nagy Károly ezen intézkedése nem egyéb tehát, mint a régi, meglevő állapotnak szenteltése. — Az nem tévesztheti meg az olvasót, hogy Pipin levelében az avarok és szlávok *tanítását* is a salzburgi püspökre bízta. Korunkban is legfőbb tanítója a népnek, a keresztény népnek a püspök, tanításról beszélnek a mai püspöki levelek is. De abban rejlik ezen intézkedés fontossága s véleményemnek azért támasza ezen adat, hogy bizonyító ereje van a multa, erős adat, hogy Avaria keresztény volt, hogy e kereszténységet óvni kellett, hogy a csata zaja után első gondja a királyi hatalomnak ennek kifejezést adni. Ha e nézetem téves, akkor helytelenül használom a kútfőt; a kútfőnek ezen helye azonban kritikai méltatáson ment már keresztül, hitelességéhez szó nem fér s így ezen okból történeti valóság az Avaria kereszténységéről vallott nézetem.

De kutassuk tovább Avariának egyházi organizációját N. Károly idejében. Itt először számot kell adnom arról, hogy N. Károly új hódítmányát, a régi Pannóniát a XI. század elején minő alapon nevezem Avariának. — Tisztán és kizárólag az eredeti kútfők alapján használom ez elnevezést. A három legkiválóbb kútfő e korról Einhardnak N. Károlyról írt biográfiája, — az Annales, és a sokszor idézett Conversio tudósításaik folyamán következetesen használják e szót: Avaria. Sőt nagyfontosságú állami oklevél, mely tartalmánál fogva világhistóriai jelentőségű, a 844-ben kelt híres verduni szerződés a többi megosztott frank tartományok között joggal ír Avariát, avarok és hunok országát.¹⁾ De e korszak két kiváló historikusa: Engel²⁾ és Dümmler³⁾ éppen a kútfők

egybehangzó adatai nyomán állandóan bizonyítják, hogy e szó Avaria egészen a XI-dik század végeig nem anakronizmus. Vajjon a kútfők s azok feldolgozóinak tanúsága csak azt bizonyítaná, hogy N. Károly és utódai kegyelettel voltak Avaria régi lakói iránt, — nagyobb volna e kegyelet az avarok iránt, mint a rómaiak iránt, mivel azok Pannónia elnevezését nem használják. E név nincs minden vonatkozás nélkül Avaria VI., VII., VIII. századi állapotára.

Számot adtam »Avaria«-ról, — tovább mehetek.

Az eredeti kútfők nyomán Avaria egyházi beosztása a frank uralom kezdetén igen tisztán áll előttünk. A Conversio Bagoariorum etc. tudósítása szerint¹⁾ bizonyos hogy N. Károly, fiának, Pipinnek, intézkedését a salzburgi püspökség egyházi joghatóságára nézve 803-ban megerősíti. Károlynak ezen intézkedése a kútfő szerint Salzburgban időzése alatt történt. De a régi Pannóniában, annak déli vidékein, mint említettem, missiója volt az aquileai püspökségnek is. Ennek egyházi területe is frank politikai hatóság alá tartozott. Erről sem felejtkezett meg N. Károly. 812-ben kelt oklevelében²⁾ a salzburgi ősbib és az aquileai diöcézisek között, a frank király megállapítja a határvonalat s a villongások kikerülése végett körülírja a két egyházmegye joghatósági területét; sőt utóbb 829. évben, már mikor a salzburgi püspökség érsekséggé emeltetett s suffragáneusa lett a passauai püspök, a frank király egyik, Fejér Cod. Diplomaticusában meglevő oklevelével,³⁾ Avariában a passauai püspök joghatósági területét is kihatítja. — 829-ig tehát az egész Avaria három egyházmegyére volt felosztva. A kútfők mindig tüntetőleg elsőnek említik a salzburgi

¹⁾ Fejér, Codex Diplom. 830—846. évbeli oklevelek. — ²⁾ Geschichte d. alten Pannonia 269. — ³⁾ Geschichte d. Ostfrank. Reichs I. 20.

¹⁾ Convers. Bag. et Car. Pertznel. 6. — ²⁾ Fejér, Cod. Diplom. I. 154. — ³⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. 162.

püspökséget, mivel ennek voltak legkiválóbb érdemei az avarok megtérítésében, ezen egyházmegye papjai voltak az avarok első térítői. Ezen megyének területe kiterjedt arra a vidékre, ahol ma Vas-Zala-Veszprém-Esztergom-Pest-Fehér-Tolna-Baranya-Somogy megyék terülnek el; északon a Rába, délen a Dráva volt e püspökség egyházmegyéjének határfolyója. Aquilea püspökének joghatósága kiterjedt a Dráva és Száva közére, a régi szirmiumi püspökség vidékeire, ahol ma a zágrábi — diakovári — kőrösi egyházmegyék vannak. A passauai egyházmegye a Rábánál kezdődött, joghatósági területéhez tartozott a Duna itteni szakaszának mindkét partja, s a folyó balpartjától felnyult e terület a távol észak ismeretlenebb tájai felé.

Azt a darab földet, melyen ma Pozsony Nyitra-Bars és Trencsén megyék terülnek el, tanulmányomban csak egyszer említettem, most oly körülményekre való tekintettel teszem azt, amelyeket hazai historikusaink — tudtommal — kevésre méltattak. 830. év tájáig erről a vidékről nagyon keveset beszél a történelem. Dudiknak a morvák jeles történetirójának kutatásai¹⁾ kiderítik, hogy 830 táján a szlávok két főnöke hatalmaskodott e vidéken; az egyik *Privina*, kinek hadiszállása a mai Nyitra volt, a másik *Mojmir*, valahol a mai Morvaországban székel. Mindkettő a szlávok felett uralkodott s ezt az uralkodást, úgy látszik, Samo példájára szerezték meg. A két hatalmaskodó szláv főnök között nem lévén semmi ideálisabb kapocs, a népvándorlás kalandorainak módjára mind-egyik féltékenykedett hatalmára. Megjegyzem, hogy mindkettő pogány volt. A bátrabb és vakmerőbb Mojmir lehetett, mert Privinát kiveri szállásaiból s ez egy csapat, személyéhez ragaszkodó szlávval a Dunán át menekül s frank

¹⁾ Dudik, Mährens Geschichte. I. 162.

protektorságot koldul Lajosnál, a jámbornak nevezett keleti frank királynál. A király örömmel fogadja a pogány főnököt bujdosó szlávjaival, oktatja őket a keresztény hitben s ezek a jámbor fejedelem örömeire meg is keresztelkednek. A salzburgi érseki széken akkor Adalram ül, szt. Rupert méltó utódja, ki elszánt lélekkel fog azon vidék megtérítéséhez, melyről Privinakörülmenyes felvilágosítást adhatott. — A térítés e vidéken a szász-térítés mintájára történik, fegyveres hatalom közbelépésével. S Mojmir megadja magát. A térítés munkájában a kútfő tudósításából azt veszem ki, hogy maga a metropolita Adalram érsek személyesen vesz részt, daczára, hogy e terület az előbbi fejedelmi intézkedések szerint szuffragáneusának, a passauai püspöknek, volt az egyházmegyéje. Sőt az új területen, maga szenteli fel az első egyházat a mai Nyitrán. Ezt az adatot a *Conversio Bagoariorum* írója, ki művét 871. táján írta, tartotta meg számunkra.¹⁾

Ezen adat két okból jelentékeny. Bizonyítja először azt, hogy az északi szlávok déli testvéreiknél sokkal később lesznek keresztényekké, másodsor azt, hogy hazánk mai területének északi vidékein Krisztusnak első oltára, a mai Nyitrán állítottatott fel. — De Mojmir és Privinának versengése még egyebet is bizonyít; közvetve bár világot derít hazánk mai területének ezen északi tájaira. Kétségen kívül állónak kell vennünk, hogy a Kárpátok gerince tövében, a Vág, Garam folyók felső folyásánál, a IX-dik század derekán sem egységes hatalom, sem a szomszédos frank királyságtól függő vazallusi viszonyban álló uralom nem létezett. E vidéken a szlávok patriarchális kötelékben levő csoportjai éltek, kiket néha napján egyesített közös érdek, ritkábban önvédelem. Nagyon természetes, hogy e laza politikai és társadalmi körülmények között a

¹⁾ Conv. Bag. et. Car. 11.

kereszténység művelő eszméi nem hathattak; már azért sem, mert e vidék mindenfelé igen el volt zárva, messze a nyugati befolyástól. Felfogható tehát a salzburgi, illetve a passauai egyházfőknek lázas tevékenysége, melylyel a Privina szlávfőnök megkeresztelkedése után a kereszténység ügyét e vidéken felkarolták.

A kútfők hazánk ezen északi vidékének akkori viszonyairól nem értesítenek. Nem is hihető, hogy a kereszténység terjesztésének ügyében megindított akció itt a jelzett 830—840. évek körül valami nagyobb eredménnyel járt volna. E vidék nagyon benn ült a szlávok ölében; a szlávok tömeges jelenléte, s e népnek meghunyászkodó jellemsajátsága nem a bátor tevékenység erejét fejleszté, hanem a csökönyös ragaszkodást ősi szokásaihoz, babonájához, pogányságának emberietlen áldozataihoz. A paganizmus dermedt fagya csak a IX-dik század hetedik évtizedében kezdett olvadni, mikor a szlávok két apostola: Cyrillus és Methodius kezdik a térítés művét.

Tanulmányomban elérkeztem azon időhöz, mely csupán hatvan évvel előzi meg azon nagyfontosságú történelmi alakulást, midőn az ősi magyarok vitéz csapata a Duna-Tisza síkságain nagy jövő reményével megjelen. Közel a honalapítás korához, tárgyilagos kritikával kell kutatni azon vidéknek népét, állapotát, hatékony kulturális tényezőit, melyek alapját képezik a megtelepedett magyarság művelődésének. Tudva levő dolog, hogy a magyarlakta földön, a magyar nép között, a kereszténység csirái azon a területen keltek ki napfényre, mely a történelmi idők óta a legműveltebb vidéke volt a mai magyar hazának. Értem a rómaiak Pannóniáját. A Duna-Dráva vidékein az első műveltség volt a kelta, a második a római, a harmadik a frank; az első közel háromszáz éven át virágzott, a második csaknem négyszázadot töltött be, a

harmadik csak száz évig élt, hogy helyet adjon annak a népnek, mely e vidéken ezeréves kulturát teremtett.

Ezen kutatásokban egyik legértelmesebb s már sokat idézett kútfő a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* nyomain indulunk. E kútfő minél közelebb jut tudósításai folyamán azon időhöz, melyben írták, annál részletesebb elbeszélésében s megbízhatóságában annál inkább növekszik.

A tanulmány fonalát Privina bujdosásánál kell fölvennem; e szláv főnök sorsa, — elég sajtáságos jelenség, — de összefügg az egész Dunántuli rész történetével. Az idő, melyben élete folyásával foglalkoznom kell, a Kr. u. 830—840 közti évek.

Jeleztem már, hogy a keleti frank király Jámbor Lajos, mily örömmel fogadta udvarába Privinát és a vele menekülő szlávokat. A királynak ezen jóindulata nem volt pillanatnyi felhevülés a kereszténység ügyéért; mert amilyen hevesen fogott hozzá az északi vidék szlávosságának megtérítéséhez, oly előrelátó politikája volt a kegyébe fogadott szlávokkal. A kútfő¹⁾ arról tudósít minket, hogy a király Privinának, a hűbéri fogalmak szerint, használatra átengedte a régi Avariának azon vidékét, mely a mai Balaton délnyugati partjain, a Zala folyó mentén fekszik. A hely meghatározásában a kútfő mi kívánni valót sem hágy; szabatosan fejezi ki magát, hogy »rex praestavit Privinae aliquam inferioris Pannoniae in beneficium partem, circa fluvium, qui dicitur Sala«. Az eredetiben idézem e helyet, mert nagy súlyt fektetek rá. Ezt a beneficiumot a király 848-ban, tehát 7—8 évvel előbbi intézkedése után tulajdonába adja Privinának; adománylevelében azonban megemlíti, hogy a tulajdonjog nem terjed a salzburgi püspöknek e vidéken levő birtokaira.²⁾

A Balaton nyugati partvidéke tehát 835 táján feu-

¹⁾ *Conversio Bag. II.* — ²⁾ *U. o.*

duma Privinának, 7.—8. évre rá tulajdona. — Oly sajátosságosan jellemző körülmények között történik ezen adományozás s ennek alapján a szláv betelepülés, hogy ennek okát kell keresnünk. Hadd beszéljen első sorban maga a vidék.

A Balatonnak déli és nyugati partszegélye nem a régi többé; nem az, amelyet a Kr. u. VII., VIII. századbeli emberek láttak, csak az északi partok, a hegyes-domboos vidék lejtői ma is a régiék. Tudjuk, hogy a Dunántúli vidék e dél- és nyugatfelé messze kitágult tavát a rómaiak mérnöki ismereteik alkalmazásával, részben lecsapolták; de még sem szükíték össze annyira, aminő az ma. A nyugati partokon azonban ők sem tehettek sokat, ott az alpesi folyók, a Bakony vidék vizei megbénították a mérnökök működését. E vizek kifogtak a római tudományon. Ezeket a vizeket megállapított rendszer szerint kellett új mederbe hajtani, hogy a tó e délnyugati sarkán a vizeket visszatolják a tó katlanába, s hogy itt művelhető földeket nyerjenek. A IX-dik században tehát a mai Zala környéke, különösen az a vidék, mely a folyó torkolata táján terül el, össze-vissza kuszált vízerek, nádasok, ingoványos mocsarak süppedékes területe volt. Ezt a laza s csupán vizimadarak lakta vidéket nyerte a frank királytól Privina először feudum gyanánt, azután tulajdonul. — Igen hiszem, hogy eltaláltam azt, amit a kútfő elhallgatott, hogy Privina maga kérte a vidéket a frank királytól, hűbérurától. Megmondom az okát. Privinának fajrokonainál, a szlávoknál vesztett ügye volt; elűzték szállásaiból, földönfutó lett, a szlávok szemében nagy szállka volt, hogy kereszténynyé lett, neki tehát oly helyre kellett befészkelnie magát, ahol üldözői nem érheték utól. S a szláv főnök fel is fogta helyzetét. A kútfő mondja, hogy a mocsarak egyik szigetén Privina várat

épített, más körötte fekvő helyet pedig megerősített. Ezekbe telepíté a bujdosó hű szlávokat, s édesgeté a lakosságot a szomszéd fajrokon népekből. Hiszen a karantáni szlávok a közelben voltak, a vendék is a szomszédságban valának, Mojmir zsarnoksága elől is egyre e biztos menhelyre futottak a felső-vidéki szlávok. Így történt, hogy egy-két év alatt a mocsaras vidék szlávlakta földdé lett, melynek középpontja a kútfő által is említett Privina városa, »civitas Privinae«.

A frank király a birodalom határai mentén történő ezen alakulást nem akadályozta meg, sőt módot nyújtott Privinának, hogy intenzívebben működjék s végre érde-meül tekinti e szlávtelepítést, amennyiben Privinát munkájáért meg is jutalmazza. Mik lehettek ezen érdemek?

Sajátosságos vonás az a kereszténység történetében, s ez isteni rendeltetésének történeti érve is lehet, hogy a legvadabb pogányok, levetkőzve a paganizmus sújtó igáját midőn keresztényekké lesznek, a legbuzgóbb, leghűségesebb hitvallók; támaszai, oszlopai, terjesztői lesznek az igaz hitnek. Példa reá a brittek, a normannok, a szászok, — s hazánk első szent királya. A megtisztult lélek, az öserő, a szív igaz érzelve ezeknél, egész odaadással a kereszténység szolgálatába áll. Ilyen vala Privina. Mindenek előtt a vele jött szlávokat nyeri meg az igaz hit számára. S azok nem csekély számmal lehettek. A kútfő 14 helyet említ, hol Privina templomot építtetett. Tekintetbe véve az akkori viszonyokat, feltehető, hogy templom csak a nagyobb telepeken lehetett, 14 nagy telep nevét említi az egykorú író s ezeken a helyeken mindenütt Privina uralma s a szlávok elterjedése a Balaton egész déli vidékét ellephette. A 14 hely közül a kútfő »a Quinque Basilicast« is említ, ez tehát a mai Pécs, — a szlávok vidéke

e szerint e században a Duna-Dráva egyesüléseig terjedt.¹⁾ Hogy Privina birtokain a salzburgi érsek gyakorolta az egyházi fenhatóság jogait, az kitetszik a kútfőnek azon adatából, hogy Privina székhelyén, az előbb nevezett »Civitas Privinae« városban, melyet a frankok következetesen Mosaburnak neveznek, a salzburgi érsek építeti a három templom közül az egyet s ő is szenteli föl.²⁾

Privinának a kereszténység terjesztése körüli érdemeit jutalmazza meg tehát a frank király, midőn 848-ban örök birtokul adja neki a fajrokonai által megszállt vidékeket.

De én a frank királynak ezen intézkedéséhez politikai indokot is fűzök, azt, melyet a kútfő elhallgat.

Mindezek az események a IX-ik század közepén történnek, — a verdui hires szerződés után, midőn a frank-római császári világbirodalom három fő-népe nemzetiségének attributumai szerint a nagy népkomplexumból kezd kiválni, s mikor a kiválás proccessusa előtérbe tolja azokat az érdekeket, melyek a birodalom egységében szunnyadva, elnyomattak, de melyek a különválás folyamán kiélesedve, összetűzésre, világháborúkra adtak okot. — E három nemzet volt: a frank, a román (olasz) és a német. Ezek közül leginkább volt poliglott-természetű a német, politikailag a keleti frank királyság. S e hatalomnak ebben volt a gyengesége. Pedig a politikai jelenségek a IX-ik század ötödik, hatodik évtizedében olyanok voltak, hogy a birodalomnak erős küzdelemre kellett készülnie.

862-ben jajdul fel az első nyugati író Hinkmár rheimsi érsek, hogy a német birodalom régi ellenségeihez egy új, az *ungrok* népe járult. Bátran mondhatom, hogy ezen írott tudósítást három-négy évtizeddel megelőzte a magyar lovas-csapatok portyázása a német birodalom

¹⁾ Conver. Bag. II. — ²⁾ U. o.

határain. Históriai igaz érzékkel írja le a magyar kalandos csapatok járását Pauler Gyula; s igaza van, hogy kardjuk megvillanása rémületbe ejtje a nyugatot. — Én tehát azt állítom, hogy Jámbor Lajos korában a Privina-féle szláv telepítés nem volt egyéb, mint utánzása Heraclius kelet-római császár példájának, — ez a határok védelmére horvátokat és szerbeket telepít, — Jám. Lajos meg a Duna-Balaton tájaira hasonló czélzattal Privinát, szlávjaival. A szláv-telepítés szerintem védelem czéljából történt a keletről fenyegető áradat ellen.

Azonban ezen szláv bevándorlással illetve betelepítéssel szemben egy körülményt nem szabad figyelmen kívül hagynom, sőt ki kell emelnem a világrész minden részében, hol szlávok telepedtek le, a történelem folyamán felötlő azon különös jelenséget, mely a szlávok asszimiláló képességét jellemzi. A kútfő melyből adataimat merítem a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*¹⁾ sorjában felemlíti azokat a helyeket Privina hűbérében, amelyekben ő templomokat épített. E helynevek mind németek; Wetter-hers-Kirch, Ottokars-kirch, — Stepilberg, — Lindolfskirch stb. Igen természetes a következtetés, hogy Privina letelepülése előtt ezen a területen, a mai Balaton, Zala folyó, s Dráva partjain frank-németek laktak. S hogy Privina idejében is e népfaj képezte a jobbágyt az azt leginkább Privina székhelyének a *Civitas Privinae* krónikás elnevezése, *Mosaburg* bizonyítja. A régi Pannónia ethnografiája tehát a IX. század közepén erősen német jellegű volt, s ezzel magának a kereszténységnek is — eltekintve egyetemes jellegétől — frank-német volt a karakterisztikuma.

S ime alig mulik el hatvan, mondjuk száz év s Privina öröksége ez ethnografiai jelleg tekintetéből fenekestől

¹⁾ *Conversio* II.

fel van forgatva. A szláv befolyásnak — ha szabad e fogalmat használnom, — a szláv kulturának oly intenzív az ereje, hogy aránylag csekély idő alatt végkép kiszorítja a német elemet, kiforgatja a népet szokásaiból, megváltoztatja nyelvét, átformálja viszonyait, rátapad műveltségére, szláv jelleget kényszerít magára a kereszténységre is, és e szláv befolyás végeredményében magát a történelmi törvényt látszik megingatni, midőn a IX. század kilencedik évtizedében a magyartól legyőzött, leigázott szláv nép tanítója lesz legyőzőjének, urának, midőn a kereszténység tanaira tanítja a magyart, s ez önkénytelenül átveszi nyelvét: a keresztény, pogány, keresztelés, bérmálás, püspök, pap, barát, szent, angyal fogalmakat.¹⁾ E helyen irodalmunk legbecsesebb művével bizonyítok, amelylyel Pauler Gyula ajándékozta meg nemzetünket. Ő nem adja történelmi okát állításának, bizonyítékait a nyelvtudomány köréből veszi, midőn állítja, hogy »a magyarok megtérítésének műve legnagyobb részben szláv papokra háramlott»; és állítása a történelmi igazság szempontjából is teljesen igaz, csak akkép nem szabad e helyét magyaroznunk, mintha a magyarok mai hazája földjén szláv lett volna az első térítő; mert nyilvánvaló, hogy a frank-németek jártak e földön elsők a szt. keresztel.

Ezen szláv kérdésben azonban még nem teszem le a tollat, ámbár belátom a szlávok roppant szívósságát, melynek annyi jelét adja történelmében; de nem vagyok képes kibékülni azon gondolattal, hogy a mai Dunántúli szlávjai Privina utódai az ide plántált szláv műveltséggel, önálló erővel képesek lettek volna arra a nagy munkára — mely páratlanul áll a történelemben, — hogy 60—100 év lefolyása alatt bárminő buzgalom mellett is oly mélyreható változást idézhettek elő nyelvben, szokásban és

¹⁾ Pauler, A magy. nemz. történ. I. 24.

műveltségben. Ezt ők egyedül, saját erejükből nem teheték. Én e nagy hatásnak okait abban a sajtóságos mozgalomban keresem, mely a kilencedik század vége felé a hit és vallás dolgában Európának éppen ezen területtel szomszédos tájain mutatkozik.

VII.

Tanulmányomban elég nyomatékkal fejtettem ki azon szakadatlan ethnografiai övnek megalakulását, mely mai hazánk földjét annak geográfiai határai mentén a századok folyamán körülhálózta. Ezen övön belül a mai magyar haza már a VIII-dik század közepén úgy tűnik elő, mint izolált sziget a nagy szláv tengerben. Körüle hömpölyögnek a szláv hullámok, s amint az egyik egyesül a másikkal, s az északi tömeg összeolvad a délivel, a szlávok érdeke is egyöntetű lesz, törekvéseik, politikai céljaik annál szolidárisabbak lesznek. S ki sem tagadhatja, hogy a szlávok politikai céljainak végső gondolata a kompakt nagy szláv egység megteremtése a jelzett században bírja már azon alapokat, amelyekre tovább fejlődik, lassan bár, de öntudatosan és folytonosan. A végeredmény ma, ezer év múltán sincs meg; a gondolat ma is még chiméra: de amint érdekelte földünket e kérdés századok előtt, érdekli most is fajunkat, mert a magyar nép állta útját a IX-dik század folyamán a szláv egység megvalósításának, midőn mint éles és szilárd ék nyomul elő a szlávok tömegébe.

Igen érdekesek azonban azok a VIII-dik századbeli törekvések, melyek az északi és déli szlávok egyesülését célozták, sokat magyaráznak azon szempontból, hogy a Dunántúli szlávok, Privina hűbére, hogyan gyakorol oly befolyást későbbi időkre, magára nemzetünkre.

Az északi szlávok VIII-dik századbeli története jó

ideig hatalmas befolyással volt Európa ügyeire sokféle csodálatos, hogy volt egy idő, mikor ezekről a világot mitsem tud, nyomuk vész, mintha nem is való események lettek volna. Jó későn, a XIV-ik század irodalma kezd a szlávok ezenkori viselt dolgaival foglalkozni, s csak azután vált világossá ezen szláv törekvéseknek sokféle czélzata.

E kérdés tanulmányában már feldolgozott kútfők után kell indulnom. A sokat idézett *Conversio* még mindig szolgál ugyan felvilágosítással; de 871 után elnémul s a kutatónak a szláv történetírók felé kell fordulnia. Ezek legjelesbje Miklosich Ferencz, ki a VIII-dik századbeli szlávlegendák szorgalmas és elfogulatlan tanulmányozója, továbbá Dümmler Ernő, ki az osztrák történeti kútfők kiadványát gazdagítja sok becses közleménnyel. Igen jelentékeny kútfő a »*Codex diplomaticus Moraviae*« kiadvány, melyet eredetiben nem láthattam, erre hivatkozva Hunfalvy Pált kell tanúul hívnom. Végül a Pertz-féle *Mon. Germ.* az egész időre kiterjed kútfőivel.

Mikor Privina a VIII-dik század derekán északi birtokaiból kizavartatik, hogy vazallusa legyen a frank királynak, Mojmir utódainál a német hűbériség alóli kiszabadulás gondolata annál inkább éleszti a politikai függetlenségökét. A mai Magyarország északi hegyes vidékein lakó szlávok és a morva szlávok gyengék voltak abban, hogy fegyverrel védjék meg önállóságukat, hisz ez mindenkor főjellemvonásuk volt; de politikai cselszövényekben gyakorlott főnökeik módját találták annak, hogy uralmukat a német befolyás alól a szlávok koalíciójában keressék.

A salzburgi érsek szuffragáneusa, a passauai püspök hittérítő munkájának, mely Privina feltűnésétől datálódik, úgy látszik, nagyon kevés sikere volt; az a része a szláv földnek, mely Nyitrától délre a Dunáig és nyugat-

felé az osztrák síkságra terjed, valószínű, hogy keresztény volt, mit bizonyít azon körülmény, hogy a IX-dik században Nyitra püspöki székhelylyé lesz. A szlávok nagy tömege azonban, mely északfelé tanyázott, idegen maradt a kereszténységtől. Van ugyan elég ok feltenni, hogy a szláv pogányság merevsége rettenetesen útját állotta a szent kereszt diadalának; de én a passauai püspökség eredménytelen munkáját úgy magyarázom, hogy a szlávok vonakodtak német hittérítőt elfogadni, Privina sorsát látták, hogy a németek által megtérítve a passauai püspök joghatósága alatt a német király jobbágyai lesznek. — Erősen hiszem, hogy a kereszténységtől való idegenkedésöknek ez a való oka, mert különben hogyan lehetne megmagyarázni a szent Methodiusról szóló legendának alább közlendő tudósítását.¹⁾

Mit mond e legenda mit mond Miklosich szent Methodius életírója?²⁾

A VIII-dik század folyamán a bizanci császárság kezd kivetközni régi klasszikus jellegéből s úgy politikájában, mint társadalmi alakulásaiban mindinkább tért enged a középpontot, Konstantinápolyt, körülvevő szláv érdekeknek. Hogy röviden fejezzem ki magam, ezek a szláv érdekek követelték azt is, hogy a fővárosban a birodalom belsejében élő szlávok számára papokat neveljenek, hogy ezek által a közvetlen érintkezést fentarthassák a szláv népfajokkal. A szlávok tehát jó idő óta úgy néztek Konstantinápoly felé, mint ahonnan érdekeik erkölcsi védelmet nyernek, amennyiben a keleti császárságot tartották a nyugoti német királyság riválisának. Ott a felszabadítás,

¹⁾ Dümmler, Die Pannon. Legende vom heil. Methodius. Arch. f. Kunde Österr. Geschichtsqu. XIII.

²⁾ Miklosich, Vita st. Methodii Russico-Slavonice et Latine. Vindob. 1870. pag. 13.

fajuk önállósága, — emitt a frank hűbériség szolgálja járma várt reájok. E gondolat vezette Mojmir utódait a morva földön uralkodó Rastizlávot és a magyar vidéken hatalmaskodó Svatoplukot, hogy fajbeli törekvéseiknek érvényt szerzendők, a konstantinápolyi császári udvarhoz forduljanak. A legenda a IX-dik század sajátos egyszerűségének hangján mondja el, hogy Rastizlav és Svatopluk követei hogyan jelennek meg a császár előtt; s ha a szláv írók a szláv követek beszédét tartalmazó e legendát kiváltságos kritikával nem tárgyalnák, hajlandók volnánk a követek szájába adott szavakat az együgyűség kifolyásának tartani; de amikor a keleti orthodox egyház éppen a legendában elbeszélte ezen szavakhoz a szlávság akkori politikai állapotát köti, történeti kritikával kell a legenda ezen helyét kísérnünk. A legenda ¹⁾ elmondja, hogy milyen együgyű szláv nép az, mely Rastizlav és Svatopluk hatalma alatt él, hogy nincs senki, ki őket oktassa, s nekik a szentírást megmagyarázza; jönnek hozzájuk ugyan tanítók Német-, Olasz-, Görögországból, kik sokfélért tanítanak, de ők mégis csak a császártól kérnek olyan férfiút, ki nekik az igazat megmondja.

A legenda ezen helyének szelleme rávall szláv eredetére, mert legnyomatékosabb kifejezője az egység felé törekvő szláv eszmének, mely geográfiai határt nem ismer, s a IX. században azt a rengeteg távolságot, mely az északi Kárpátoktól a Boszporuszig terjed, nem tekinti gátnak, melyen a szláv észme át ne mehessen. Sőt nem riad vissza attól sem, hogy együgyűség mezébe öltöztesse a ravaszságot. Hiszen a történeti tényeknek megmásítása az, amit a legenda arról beszél, hogy ők tanítókat, kik az igazat hirdetnék, csak a keleti császártól nyerhetnek,

¹⁾ Dümmler, Die Pannon. Legende vom heil. Method. i. h. 2111. 158. Miklosich, Vita Sct. Methodi i. h. pag. 13.

vagy Rastizláv és társa a IX. század közepén történeteket, melyek sorsukkal szorosán összefüggnek, nem ismernék? Nyilvánvaló a czélzatosság. S azért mi e helyet, szemben a szláv írókkal, akkép értelmezzük, hogy a Methodius-féle legenda éppen azt bizonyítja, amit nem akar, hogy a két hatalmas szláv főnök követe nem a kereszténység terjedésének ügyeért járt a keleti császárnál, hanem a szlávok protektorának hódolt s a szlávegység megteremtésére kért attól segílyt. Ezen véleményünk bizonyítást talál magának Methodiusnak egész működésében és alkotásaiban.

Tárgyunkon kívül esik, hogy Constantin és Methodius életével foglalkozzunk, csak a tényt jelzem, hogy a szláv-papok iskolájából a mai hazánk északi vidékére Constantin és Methodius küldettek a császár által. A két szláv főnök követei tehát czélt értek, — először is a keleti császár tudomást vett az északi szlávok törekvéseiről, másodsor pedig olyan két férfiút küldött az új szövetségesei közé, kiknek egyike a szláv nyelvekben valóságos tudós, hiszen a szláv cyrill-írás feltalálója, — a másika meg szintén szláv, buzgó hivatalnok volt papsága előtt a császári birodalomnak, jártas tehát a diplomaciai fogásokban, amelyekre új missiója helyén szüksége van, ha a frank király közelében s a frank-német-római egyház papjai között pozíciót akar foglalni.

Am útjuk és czéljuk elé rögtön akadályt gördít a passauai egyházmegye papsága, mely a felhatalmazás nélkül térítgető Constantin és Methodiusnak működését nem tűri. A két szláv apostolnak 867-ben Rómába kell tehát mennie juriszdikezióért; el is mentek, akkor értek Rómába, mikor I. Miklós pápa meghalt (867. nov.). — Az új pápa, II. Adorján, feltűnő kegyesen fogadja a két férfiút, s meggyőzőlve tanításuknak helyességéről és arról, hogy a

szent könyvek szláv fordítása tökéletes, megadja nekik a felhatalmazást, sőt mindkettőt 869. évben jan. 6-án püspökké szenteli. — Ám a két szláv főnök sajátos czélzatai Constantint és Methodiust illetőleg nem teljesültek, — mert az első püspökké szenteltetése után nem sokára meghalt, Methodiussal pedig a pápa másképp intézkedett. A pápa a népvándorlás forrongásaiban elenyészett és fenégséges tradícióval diszeskedő szirmiumi püspökséget visszaállítva annak püspökévé Methodiust tevő. Az új szirmiumi püspököknek feltűnő kiváltságokat ad: megengedi és felhatalmazza arra, hogy a szt. misét szláv nyelven mondhassa, kikötvén azonban azt, hogy az evangéliumot és az episztolát előbb latinul kell felolvasnia.

Meg vagyunk arról győződve, hogy az egyház intézkedéseit minden időben nagy bölcsesség jellemzi, s ezen szokatlan kiváltság-adásokat is csupán a történeti igazság szempontjából kutatjuk, s talán egyetlen ténynyel reá mutathatunk az azt előidéző rugókra. Az általunk elbeszélte események 3 évvel előzték meg a híres konstantinápolyi zsinatot, mely 870-ben tartatott, — a keleti császárság politikai, de különösen vallás-társadalmi viszonyai ekkor már oly zavartak voltak, az izgatás oly nagyfokú, a szétválás oly túlfeszített, hogy a szlávok egy részét a skizma elől megmentendő, a pápának intézkedése a jelzett kiváltság megadása, valóban mélyreható bölcseségre vall.

Methodius, a szirmiumi püspök tehát távol esett Rastizlav és Svatopluk terveitől, de azért egész működése a szláv egységnek szolgált.

E működés nagy akadályokba ütközött. A szirmiumi püspökség föllevenítésével a régi Pannónia egyházi beosztása jórészt megváltozott. Eddig, mint jeleztem, három egyházmegyéből állott Pannónia egész területe, — 870-ben a három meglevő rovására kiharított a negyedik. És o

negyedik, a szirmiumi püspök joghatósági területe, különösen azon részekre terjedt, amelyeken szlávok laktak, tehát a régi Privina-féle uralom egész komplexuma ezen megyébe jutott. Ezen birtokok pedig, mint tudjuk, Pannónia területén mintegy magját képezték a salzburgi érsekség egyházmegyéjének, ez tőle most elvétetett s tényleg a három egyházmegye közül nagyobb területet vesztett a salzburgi.

Methodiusnak a Pannónia részekén nem volt mit téríteni, a lakosság ott mind keresztény volt; ő tehát rendezett viszonyokat, egyházközségeket és papságot talált, akik most már az ő joghatósága alá tartoztak. De ebben rejlett veszedelme. Ha a salzburgi egyházmegye területéből kiharított Balatonparti úgynevezett Privina-rész szláv is volt, papsága nem volt az, e papság német volt, sőt Methodius korában a községek még mind az általunk jelzett, tehát német elnevezéssel bírtak. Methodius idejében a német-frank kultúra e tájakról nem vesztett el — hogy az eltűnt, s hogy helyébe a szláv került, mely bélyeget nyomott népre, földre, nyelvre, azt Methodius eredményezé. — Methodius szláv törekvéseivel szemben találta a német papokat; — a szlávok ekkor vívta harcát a német elemmel hazánk mai területének Dunántuli részén. E harc heves volt és szenvedélyes.

Methodiusnak vérében volt fajának egész jellege; vakmerő volt tervei kivitelében, akaratos az akadályokkal szemben, szívós a kivitelben, míg csak célját nem érte, ragaszkodó fajához s ennek törekvéseihez. Ilyennek festik őt fajrokonai: a szláv történetírók s e jellemvonásának egyikét-másikat megőrzé a róla szóló legenda. E tulajdonságokból vegyült akaraterő nyomot hágy a népek életében. Ezt tapasztaljuk Methodiusnál is, mihelyt a pannóniai egyház kormányzatát átvette s a pápai kivált

ság-következtében a szláv rítust az egyházi élet terén hivatalosan életbe lépteté, a frank-német hagyományokhoz s az egyház egyetemes jellegéhez ragaszkodó papság ellene mondott szándékának. Az ellentállás csak fokozta az akaratos püspökben a tetterőt, rajongó s őt csodáló népétől körülvéve, nyílt támadást intézett a német papság ellen, mely törekvéseinek útját állta s ragaszkodván régi salzburgi egyházmegyéjéhez, kétségbe vonta Methodius működésének jogosultságát, sőt magát a pápai intézkedést is. — A pannóniai vihar, tőzsomszédságában a frank-német püspöki megyéknek s azokat közéről érdekelve is, a német püspökökre s különösen a salzburgi érsekre nem maradhatott hatás nélkül. Salzburg érseke 870 körül mikor ezen események történtek, Adalvin volt, egy nagy tudományú férfiú, ki úgy magas egyházi, mint egyéb politikai vonatkozású állásaiban a korszak egyik legnagyobb tekintélye. A zavar és az abból származható veszély kikérelése végett Adalvin a szomszédos püspököket zsinatra hívja össze. A zsinaton megjelent Ennenrik passai, Hanno freisingeni püspök s többen a déli szlávvidék területéről s meghívták Methodiust is, ki meg is jelent s a jelenlévők előtt azzal a bátorsággal védelmezte álláspontját, mely e kiváló férfiú minden tettét jellemzi.

Nincsenek részletes adataink a püspökök ezen értekezletéről, de van róla egy igen becses irodalmi emlékünkhöz. A német s frank püspökök alapján jogtalanságnak tartották Methodius Pannóniában való törekvését s veszedelmesnek a személyéhez kötött apostoli kiváltságokat, sőt e kiváltságok hitelét is tagadták, amennyiben e zsinatból vádlevelet szerkesztettek Methodius ellen s azt VIII-dik János pápához 873-ban el is küldötték. De nagyobb fontosságú azon álláspontjuk, melylyel Methodiussal szemben

a Pannóniában levő kereszténységre vonatkozó jogait védik.

Adalvin a pápához küldött vádlevél mellett még egyet szerkesztett, melyet a frank királynak egyházmegyéik, e vidék kereszténysége protektorának nyújtottak át 873-ban. Ezen irat történeti argumentumokkal érvel a német egyházmegyék érdekei mellett, s arról kívánja meggyőzni a királyt, hogy a pannóniai kereszténységnek egyházi elöljárói csak azok lehetnek, akiknek elődei oda plántálták a kereszténységet. Ezen irat nem más, mint a híres *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, melyet jelen tanulmányomban többször idéztem, s amelyet a püspöki levéltárak adatai alapján a zsinat céljaira Adalvin iratott. — E zsinat határozata volt az is, hogy Methodius, míg ügye a két fórumon eldől, fogva tartassék. E tényből is látjuk, hogy a püspökök ez idő tájt a szlávok politikai aspirációi között mily veszedelmesnek tartották Methodius működését.

Mi történt a püspökök két memorandumával, azt a történet nem tudja, úgy látszik, hogy a megváltozott politikai helyzet válságai elfeledtették a viszályt, annál is inkább, mert Methodius legnagyobb ellenfele Adalvin érsek, még mielőtt az ügy tárgyalatott volna, meghalt.

Ennek az egész viszálynak, mely az egyházi téren Methodius megjelenése után Pannóniában bekövetkezett, részleteit nem ismeri a történelem, s éppen azért van az talán, hogy az egész kérdést úgy a német historikusok, mint a szlávok is másodrangúnak tartják, az utóbbiak azonban fajuk politikai célzataival kapcsolják össze; — a hazai történettudósok azonban, az egy Hunfalvy Pált kivéve, ki ethnografiai szempontból használja azt fel, éppen nem foglalkoznak vele. Pedig Methodiusnak és a frank-német papikörnek viszálykodása magán viseli képét

Európa keleti vidékein a IX-ik század folyamán s különösen annak végén bekövetkezett politikai válságnak. Az egyházi viszálykodást követte a politikai s az is, ez is a politikai egyensúlynak a szlávok részére való felbilleléséből származott. 874-ben történtek az általunk előadott események s ekkor már a keleti frank-királyság érezhette a veszedelmet, mely őt, a németseget, a szlávok mindinkább tömörülő hatalma felől fenyegeti. Mert csak fel nem tehető, hogy 874-től 890-ig, tehát 16 év alatt oly nagyot fordult volna a világ kereke, hogy a frank-német királyság egy keletről jövő s a legvadabb pogánynak kikiáltott nomád néppel, a magyarral köt szövetséget, hogy a szlávok túlnyomó erejének ellentállhasson, hogy az északi és déli szlávok egyesülését, amely századokra elzárta volna a kultura útját, megakadályozza, mondom föl nem tehető, hogy e veszély 16 év alatt lett volna aktuális s nem már sokkal előbb, az általunk tárgyalt időben.

Ezen szempontból nézve az események fejlődési menetét, fel tudom fogni a német püspökök állás-foglalását Methodiussal szemben, melyet nyomban követett a politikai hatalom célzataiban is a változás.

A szlávok hatalma hazánk mai Dunántúli részén az egyházi kérdések fölvetésében s abban nyilvánult, hogy a kereszténység nagy s fejlődésbe indult családjának szláv érdekekből való kettéválasztását célozták. A Privina-féle örökség ebben az irányban működött. Hogy törekvéseik ellen mikép léptek föl a német püspökök, azt elbeszéljük.

Az északi szlávok honában a szlávok hatalma egészen más alakban nyilvánult. Ott nem kulturális érdekek toltak előtérbe, hanem tisztán a szláv birodalmat megalkotni készülő politikai célok, amelyeknek személyesítője a szláv népdalok korunkig lenyúló költészetének hőse, a fejedelmi Zvendipolk, magyar historiánk kezdetén a

sokat emlegetett Szvatopluk volt. Tipikus szláv alakja a históriának; alattomos a meghunyászkodásig, vakmerő a hősiesség legszebb erényeivel, ravasz a megátalkodottságig. — A cseh hegyektől a Tisza-Hernád völgyeig ő volt az úr egyedül, miután nagybátyját: a híres Rastizlávot, a német hűbéreskü megszegőjét, a keleti frank királynak kiszolgáltatta. Hűbéri viszonyban állott volna ő a frank királyhoz, de az csak névleges viszony volt, valóságban ő parancsolt hűbéruának is. — És tekintélye 874 után még inkább emelkedik. Ez évben köti a németek királyával a forchheimi egyességet, mely míg egy részről megerősíti őt északi hatalmában, megingatja a szláv befolyást a Dunántúli részekben. A forchheimi egyesség következménye volt, hogy Privina öröksége, az egész Dunántúl a német király direkt főhatósága alá került vissza, a nélkül, hogy a szláv törekvések által fanatizált lakosságra a német kulturának hatása lett volna, — s a fogva tartott Methodius szabaddá lett, Szvatoplukhoz menekült. S ezzel a szláv akciónak súlypontja a Duna-Dráva tájairól északra tetetett, Methodius székhelyére Welihrádra.

Az elbizakodott szláv fejedelem politikai sikereinek hatása alatt az északi vidékekről a német papokat mind kiüldözi s a kereszténység kormányzását a hatalma alatt levő vidékeken Methodiusra bizza. Methodius 11 évig élt e vidéken s működése századokra kiható nyomokat hagyott hátra. Térít, iskolát, egyházat épít, papokat nevel, ír, fordít, maga egy nagy szláv irodalmat teremt, melyben a szent könyvek szláv fordítása a legnagyobb értékű, s melyek mint Methodius szent könyvei, a nagy világ szláv-jainál a legnagyobb tiszteletnek a tárgyai. Milyen lehetett a befolyás az összes szlávokra, melyet e törekvéseinek kivitelében sziklaszilárd férfiú mutatott! Csak is az ily ernyedetlen munkának, a rajongásig menő fajszeretetnek

lehetett a következménye az, hogy a mai Magyarország egész nyugati fele szláv lett szokásaiban, nyelvében s mondjuk vallásában. A frank-német kultúra csak emléken él! Ezek után érthető Pauler Gyulának állítása, hogy a Methodius itteni működése után 6 évvel bejövő magyaroknak a kereszténységben első tanítói a szláv papok voltak, hisz e vidékeken mások nem is létezhetek, de érthető az is, hogy a Methodius által megindított mozgalom nem szorítkozott tisztán az egyházi érdekekre, hanem e férfiúnak az alvó szláv-ságot felrázó ereje mozgásba hozva a szűnnyadó hatalmakat, a szláv politikai egység ábrándjait is megteremti.

A német papok nem nyugodtak, felkeresték Methodiust welibradi rezidenciájában s újra megindították a harcot ellene s veszedelmes törekvései ellen.

Amint már az eddigiekből is kivehettük, a német püspökségek küzdelmének főérve, s a Methodius ellen való fellépésök indító oka, a szláv-ság politikai érvényesülése mellett, Methodiusnak általuk eretnekségnek bélyegzett tanítása volt. 878-ban is ezzel vádolták Rómában.

Hogy miben állott ezen eretnekség? ha e kérdésre részletesen akarnék felelni, messze sodortatnám tárgyamtól, de oly térre is lépnek, mely tanulmányaim körén kívül esik, azért csak egy-két szóval jelzem, hogy állításaimnak érveül használhassam.

Az általam előbb leírt események előtt hatvan évvel 809-ben, midőn a frank püspökök N. Károly elnöklése alatt a híres acheni zsinatot tartották, már akkor tárgyalták azon dogmatikai tant, hogy a Szentlélek Uristen az Atyától és Fiútól származik. A zsinat végzést is hozott ilyen értelemben; s azóta az egész nyugati egyház ehhez tartotta magát. Methodius nem tevő, s e kérdésben közölni látszott a keleti egyházhoz, mely e tant nem fogad-

ván el, e dogmatikai tétel egy okává lön a nyugati és keleti egyházak egymástól való elszakadásának.

A német papok e miatt vádolák Methodiust Rómában, kit a pápa, VIII. János, Methodiusnak barátja, magához hivatott. Methodius 880-ban jött vissza Rómából, ahol úgy látszik sikerült magát kitisztázni az ellene emelt vád alól, mert régen kapott kiváltságainak megerősítésével, sőt érseki ranggal jött vissza népe közé. Nem is ingathatták meg többé hatalmát és befolyását a német egyháziak egészen haláláig. Egészen haláláig szláv volt a kereszténység ritusa mai hazánk nyugati részén. A Kis-Kárpátoktól le a Drávaig szláv volt a nép, szláv erkölcs és szokás dominált, szláv volt az egész kultúra. S e szláv-siker mind Methodius nevéhez van kötve, s oly nagy volt e siker, hogy a német püspökök föllépését Methodiussal szemben a politikai hatalomnak is támogatnia kellett.

A veszedelem, hogy Methodius végső célja: az északi és déli szlávok egyesülése ténynyé váljék, nagyon közel állott. A szellemi vezetés, melyet Methodius az egyházi téren welibradi székhelyéről gyakorolt, nem szorítkozott csupán az északon újabban kihasított egyházmegyéjére. A szellemi irányzatnak nem szolgált akadályul a Duna; áthatott és elterjedt az Methodius működésének első területén a szirmiumi püspökségben, a hajdani Prívina-örökségén le az egész Dunatúlon; szellemileg egyek voltak már a szlávok, csak a politikai kapocs hiányzott a láncszemben. S hogy ez nem létesülhetett, annak oka a magyar faj történeti föllépése.

Azt hiszem, nem szükség bizonyítanom, hogy a frank-magyar szövetséget nem rokonérzelmek alkották, hanem megteremtette az, ami az ily szövetségeknek mindenkor rúgója: a politikai érdek. De erre azután rámondhatjuk, hogy soha politikai érdek nem volt nagyobb fontosságú,

mint az, amely a századokra s talán évezredekre kiható történelmi eredményeket szülé, és amely a frank-magyar szövetségnek is indító oka volt.

Methodius fellépése, működése és sikerei nem ok nélkül ejtik gondolkodóba a történetirót. Első ő, ki felveti a szlávtság nagy eszméjét s a történet nagy színpadára hozza a szláv egység gondolatát. Buzgalmát rögtön eredmény követi, olyan, mely ellen védekeznek az egyházi s világi hatalom egyaránt. S nem meglepő-e, hogy a világ első hatalmassága, a pápaság messze a jövőbe tekintő szemmel ügyeszkedik elhárítani a veszedelmet azon eszmétől, mely harmincz éven belül keletkezett, fejlődött s bukott, s mely századokon át, mint izzó parázs élt a hamu alatt, hogy a XVIII-dik század végén kikeljen a feledés homályából s amit vele egy ember: Methodius tett, most a nemzetek, népek gondolatának s politikai működéseinek tárgya legyen. És a nép, a magyar faj, mely századok előtt útját állta annak, hogy ezen eszme megvalósuljon, a XIX-dik század végső tizedének politikusai szerint ma is azt a feladatot tölti be, amit akkor töltött be, azon a földön, ahol a szlávtság egyesülésének gondolata kigyuladt!

*Methodius hálójában * * **
Tanulmányomnak végére értem. Egy van még hátra, hogy összefoglaljam azokat az eredményeket, melyeket, feladatom célját tekintve, a történet világánál elérnem sikerült.

Háromszáz év eseményeinek kaoszában kerestem, kutattam azon isteni intézménynek kezdeteit hazánk mai területén, a magyar faj honfoglalása előtt, mely a legnagyobb, mert a legüdvösebb forradalma volt az emberiségnek, — a kereszténységnek nyomait kerestem a népek felvonulása rengeteg zajában, dúló csaták zivajában,

élet-halál harczot vivó nemzetek véres harczaiban, ország-alapító népek tusái s a paganizmus dermedt fagya között. Vezetőm a kis mécses volt, melyet Bizanczium tudósai gyújtottak s melyet elalvó fényében a nyugoti műveltebb népek krónikásai újból lánggra élesztettek. Kicsi fénye volt a mécsnek, élesztő olaja a történelmi kritika volt. De e kis világosság is fényt árasztott a sötétség kaoszába s bevilágította e drága földnek három százados multját, mielőtt azt a magyar hazájának mondhatta.

E föld, a magyarok hazája, büszke lehet! Krisztus szent keresztje a dalnok által virágos kertnek nevezett Pannónia déli sarkán akkor ragyogott fel először, mikor szent hitünk mesterének közetlen tanítványai még éltek. Szirmium püspöki széke szent életű főpásztorával Európa középső tájain az elsők között legelső. Nagyszerű hirnöke a regnum Marianumnak! S e püspökség virágzott itt, mikor a római impérium Pannónia egész területére, a széles Dunántúlra kiterjedt. Már égtek a máglyák Róma téerein, melyeknek tüzeit vértanú keresztények teste táplálta, lobogtak Neró fáklyái, és Pannónia dombos virágos mezőin terjedt a kereszténység, tért hódított a római municzipiumokban, kolóniákban, behatolt a világ legfégyelmezettebb hadseregének soraiba s a história írója beszéli, hogy az imperátorok legderekabbja: a bölcs, a nagy Marcus Aurelius a keresztényekből álló secunda legio adjutrix csapatának köszöni nyilvánosan az észak barbárai felett nyert győzelmet.

Változott az idő. Zsarnokság váltotta fel a filozofus császár okosságát, és e föld megszenteltetett. Megszentelte a vértanúk vére.

Aki ismeri a történetet, az nem minden megindulás nélkül tapossa azt a földet, melyet fővárosunk ó-budai határain a római amfiteatrum körülövez. Ebben a szín-

körben nem mindig harczolt gladiator gladiator ellen, s dulakodott rabszolgasereg egymás között, e színpad po-
rondján római példákra hitvalló keresztények is küzdöt-
tek fenevadakkal s leltek vértanúhalált az imperátoroktól
az aquincumi légiók élére állított prefektusok gyönyör-
ködtetésére. Ki tudja, hogy azok között az emberi csontok
között, melyeket az amfiteatrum kiásása alkalmával a
két kavernából kisedtek, nem voltak-e hitökért halált
szenvedett keresztények csontjai is? E kérdést nem én te-
szem. E kérdést az amfiteatrum kiá-atását vezető tudós
Torma Károly tette, midőn az ásó a kavernákat fölfedte.
Jelen voltam én is s e kérdést ellestem a tudós archeolo-
gustól.

E földön a kereszténység első korszaka a megdi-
csőülés fényében záródik.

A második korszakban már nem az indogermán faj
köréből leli a kereszténység hiveit. Egy rettegett, s való-
színűleg ural-altai nép, az avar lesz a szt. kereszt tisztelője.
E nép azon a mesgyén állott, mely a népvándorlás paga-
nizmusát az igaz hit világától elválasztá, megismerte a
kereszténységet, de összekeverte saját vallásával a termé-
szet imádással. A VI. század végétől azonban a keresztény-
ség hódít az avarok között s a kevés történeti adat, amely
a népirtó korszak háborgásaiból megmaradt, bizonyítja,
hogy a VIII. században az avar nép főbbjei, a nép jó része
keresztény volt.

Új változás, új korszak. A nyugat népének, a ger-
mánoknak, szelid befolyása kezd érvényesülni s megszilár-
dul a földön a hierarchia. Majd egy nagy imperátor jön
cezári célokkal — és a harmadszázados kereszténység
szép virágai a hatalom áldozatai lesznek.

Ismét új kép. A kereszténységnek azon ereje, mely
annak egyetemes jellegéből kisugárzik, s melynek fénye vi-

lágot kezd vetni a kereszténység VII— VIII. századbeli kul-
turájára, hazánk mai területén, a régi Avariában félelmesen
kezd meginogni a kilencedik század derekán. A szláv
faj, melyet az észak messze tájaira terjedő vidékeken az
az avar invázió vert fel nyugalmas tespedéséből, a IX-dik
század elején megkezdi aggresszív munkáját, levonul a
Duna mellékeire, hogy a déli szlávok tömegével egyesül-
jön. Az egyesülés eszközeül a kereszténységet választja.
Az energia, melylyel céljai felé törekszik, a szívósság,
melylyel egységének eszméjéhez ragaszkodik, engedmé-
nyekre készíti a kúriát. A kereszténység egyetemes jel-
lege, — s mint a történelem bizonyítja — a keresztény
kultúra lesz a törekvések által veszélyeztetve, ha az isteni
gondviselés nem támaszt egy népet, mely e törekvések-
nek útját állja, mely vitézsége, harczyi erényei, politikai
józsága által a szláv törekvések gyúponyján hazát alkot a
X-dik század elején — s megkeresztelkedvén megmenti
a keresztények egyetemességét.

